

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Dainiaus Kononovo
V kurso, Baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

Baudžiamosios atsakomybės turinys

The content of criminal liability

Vadovas: prof. dr. Jonas Prapiestis

Recenzentas: asist. dr. Justas Namavičius

Vilnius

2023

ANOTACIJA

Šiame magistro darbe analizuojama baudžiamosios atsakomybės samprata bei baudžiamosios atsakomybės turinio elementai, daugiausiai dėmesio skiriant teisės mokslo mažiausiai nagrinėtiems aspektams: baudžiamojo proceso metu taikomoms procesinės prievartos priemonėms, teistam asmeniui taikomiems žmogaus teisių ir laisvių ribojimams, priverčiamosioms medicinos priemonėms. Be kita ko, baudžiamosios atsakomybės sampratos kontekste aptariamas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir procesinės jo pritaikymo problemos.

Pagrindiniai žodžiai: baudžiamoji atsakomybė, nusikalstamos veikos teisinės pasekmės, baudžiamasis įstatymas, kaltininkas.

ANNOTATION

In this master's thesis the author analyzes the concept of criminal liability and the elements of the content of criminal liability, focusing on the least studied aspects of legal science: coercive measures applied during criminal proceedings, restrictions on rights and freedoms imposed on a convicted person, forced medical measures. Among other things, in the context of the concept of criminal liability, the exemption from criminal liability and the procedural problems of its application are discussed.

Keywords: criminal liability, legal effects to offender after committing the criminal act, criminal code, the perpetrator.

TURINYS

IŽANGA.....	5
1. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATOS PROBLEMA.....	10
1.1. Baudžiamoji atsakomybė ir jos pradžios momentas.....	10
1.2. Baudžiamosios atsakomybės turinio samprata ir elementai.....	16
1.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip baudžiamosios atsakomybės paradoksas.....	19
2. ATSKIRI BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TURINIO ELEMENTAI.....	26
2.1. Baudžiamasis procesas ir jo metu taikomos prievartos priemonės.....	26
2.2. Teistumas ir kiti teistam asmeniui taikomi žmogaus teisių ir laisvių ribojimai.....	33
2.3. Priverčiamosios medicinos priemonės.....	38
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	43
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	46
SANTRAUKA.....	51
SUMMARY.....	52

ĮŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas

Teisinė atsakomybė yra viena reikšmingiausių ir svarbiausių teisės kategorijų. Baudžiamosios atsakomybės – kaip pačios griežčiausios teisinės atsakomybės rūšies nustatymas ir pritaikymas pavojingas veikas padariusiems asmenims kyla iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulės, gausios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos. Nepaisant baudžiamosios atsakomybės instituto svarbos teisinei sistemai, teisės mokslininkai iki šiol nesutaria dėl vieningos baudžiamosios atsakomybės sampratos. Tai lemia, kad skirtingai suprantamas ir baudžiamosios atsakomybės turinys, todėl būtina atsakyti į klausimą, kurios valstybės prievartos priemonės, taikomos nusikalstamas veikas padariusiems asmenims, laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementais. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje baudžiamoji atsakomybė, atskiros baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos, tokios kaip – bausmė, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonės yra analizuotos pakankamai išsamiai. Daugiausiai dėmesio šiai problematikai yra skyręs Romualdas Drakšas, parašęs kelis straipsnius bei monografiją, skirtą baudžiamosios atsakomybės sampratos probleminei analizei, bausmėms, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonėms, kaip baudžiamosios atsakomybės realizavimo formoms, taip pat Justinas Bagdžius, kuris savo disertaciniame tyrime analizuodamas atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą, pakankamai išsamiai aptarė baudžiamosios atsakomybės sampratos, baudžiamųjų teisinių santykių pradžios probleminius aspektus. Baudžiamosios atsakomybės sampratos problematikai savo darbuose dėmesio taip pat skyrė Agnė Baranskaitė, Jonas Prapiestis, Vytautas Piesliakas. Nors ir gana abstrakčiai ir fragmentiškai, atskirus baudžiamosios atsakomybės turinio aspektus aptaria ir baudžiamojo proceso teisės specialistai – Petras Ancelis, Remigijus Merkevičius. Teisinės atsakomybės samprata ir jos turinio elementai bendrais bruožais taip pat aptariami teisės teorijos, baudžiamosios teisės vadovėliuose, paprastai neskiriant pakankamai dėmesio probleminių aspektų analizei. Teisės moksle esantys prieštaravimai dėl baudžiamosios atsakomybės sampratos, jos turinio elementų, atsakomybės pradžios momento lemia, kad materialiosios baudžiamosios teisės doktrinoje itin mažai analizuotos pagal baudžiamojo proceso įstatymą taikomos procesinės prievartos priemonės, priverčiamosios medicinos priemonės, teistumo ir kitų iš dėl nusikalstamos veikos padarymo kaltininkui kylančių teisinių pasekmių institutai. Be kita ko, baudžiamosios teisės moksle yra bene pamirštas baudžiamosios atsakomybės ribų, t. y. baudžiamosios atsakomybės pabaigos momento klausimas. Tad

šiam darbe daugiausiai dėmesio bus skiriama doktrinoje mažiausiai analizuotoms žmogaus teisių ir laisvių ribojimo formoms baudžiamosios justicijos srityje. Nebus paliktos nuošalyje ir baudžiamosios atsakomybės taikymui aktualios procesinės problemos, daugiausia dėmesio skiriant procesiniams atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės aspektams. Todėl tikimasi, kad šis darbas leis praplėsti baudžiamosios teisės doktriną naujomis, teisiniais argumentais pagrįstomis idėjomis apie baudžiamąją atsakomybę ir jos turinį.

Darbo tikslas

Pagrindinis šio darbo tikslas yra atskleisti baudžiamosios atsakomybės sampratą ir nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui kylančias teises pasekmes (baudžiamosios atsakomybės turinio elementus).

Darbo uždaviniai

- 1) atskleisti baudžiamosios atsakomybės sampratą ir baudžiamosios atsakomybės pradžios momentą;
- 2) atskleisti baudžiamosios atsakomybės turinio sampratą;
- 3) išsiaiškinti, kokios valstybės prievartos priemonės, taikomos baudžiamosios justicijos srityje ir už jos ribų nusikalstamas veikas padariusiems asmenims, laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementais
- 4) baudžiamosios atsakomybės sampratos kontekste įvertinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą;
- 5) atskleisti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės taikymo procesines problemas ir teisinio reguliavimo trūkumus;
- 6) atlikti pasirinktų baudžiamosios atsakomybės turinio elementų: baudžiamojo proceso metu taikomų procesinių prievartos priemonių, teistumo ir teistam asmeniui taikomų teisių ir laisvių ribojimų, priverčiamųjų medicinos priemonių analizę.

Darbo objektas

Darbo objektą apibrėžia temos pavadinimas – darbe analizuojamas baudžiamosios atsakomybės turinys. Baudžiamosios atsakomybės turiniui atskleisti analizuojama baudžiamosios atsakomybės samprata, baudžiamosios atsakomybės pradžios momento problematika ir nusikalstamos veikos padarymo teisinės pasekmės kaltininkui, kurios ir sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį. Šiame darbe, atsižvelgiant į ribotą jo apimtį, daugiausia dėmesio bus skiriama mažiausiai teisės mokslininkų nagrinėtiems baudžiamosios atsakomybės turinio elementams – procesinėms prievartos priemonėms, priverčiamosioms medicinos priemonėms, teistumui ir kitoms teisinėms pasekmėms, kurias lemia asmens nuteisimo faktas. Be to, siekiant kiek įmanoma išsamiau atskleisti baudžiamosios atsakomybės sampratą, bus analizuojamas ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, kuris, šio darbo autoriaus nuomone, yra itin svarbus tinkamam baudžiamosios atsakomybės supratimui. Nors šis darbas priskirtinas materialiosios baudžiamosios teisės sričiai, bet yra susijęs ir su kitomis teisės šakomis, pirmiausia su baudžiamojo proceso teise, iš dalies ir su administracine teise. Baudžiamosios atsakomybės taikymas yra neatsiejamas nuo baudžiamojo proceso normų ir principų. Nekaltumo prezumpcijos principas, manytina, daro lemiamą įtaką, kiek įmanoma tikslesnei baudžiamosios atsakomybės ir jos turinio elementų sampratai. Proceso teisės normos taip pat lemia procesinę baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo formą, nustato teismo baigiamųjų aktų rezoliucinėse dalyse nurodomų sprendimų formuluotes ir pan. Administracinės teisės aktualumas šiam darbui pasireiškia tuo, kad nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui kylančios teisinės pasekmės išeina iš baudžiamojo įstatymo reguliavimo ribų, atskiruose teisės aktuose įstatymų leidėjui numčius ribojimus teistiems asmenims, kurie yra taikomi ir pasibaigus teistumui už atitinkamo tyčinio nusikaltimo padarymą. Šiame darbe kaltininkas (taip pat nurodoma – asmuo padaręs pavojingą/nusikalstamą veiką, įtariamasis, kaltinamasis) yra asmuo, nusikalstamos veikos padarymo metu sulaukęs 18 metų (pilnametis). Nepilnamečiams taikomi baudžiamosios atsakomybės ypatumai (pvz. auklėjamojo poveikio priemonės) nėra analizuojami, nes tinkamam pastarųjų atskleidimui reikalingi atskiri magistro darbai ar disertaciniai tyrimai, be to, ši tema yra pakankamai išsamiai analizuota baudžiamosios teisės moksle. Taip pat, kaip atskiri baudžiamosios atsakomybės turinio elementai, nėra analizuojamos baismės, baudžiamojo poveikio priemonės, atleidimo nuo baismės institutas, kadangi jų pripažinimas baudžiamosios atsakomybės turinio elementais nekelia diskusijų, o šiame darbe siekiama atkleisti aktualius baudžiamosios atsakomybės turinio probleminius aspektus.

Tyrimo metodai

Šiame darbe naudojami baudžiamojoje teisėje įprasti tyrimo metodai, iš kurių svarbiausi – lingvistinis, sisteminės analizės, loginis:

- 1) lingvistinis metodas naudojamas, analizuojant baudžiamojo įstatymo nuostatas, atskleidžiant baudžiamajame įstatyme vartojamų žodžių junginių ir sąvokų esmę, formuluojant baudžiamosios atsakomybės sampratą;
- 2) sisteminės analizės metodas naudojamas, atliekant teisės doktrinos, teisės aktų, teismų praktikos analizę, be to, šiuo metodu remiamasi, formuluojant išvadas ir teikiant pasiūlymus;
- 3) loginis metodas naudojamas, analizuojant doktrinoje esamų pozicijų dėl baudžiamosios atsakomybės sampratos prieštarumą, tarpusavyje siejant baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės institutus, naudojantis šiuo metodu, be kita ko, įgyvendintas šio darbo tikslas ir darbo uždaviniai.

Darbo originalumas

Šiame darbe analizuojamos temos originalumas pasižymi tuo, kad Lietuvoje nėra pakankamai baudžiamosios teisės doktrinos analizuojančios baudžiamąją atsakomybę ir baudžiamosios atsakomybės turinio elementus. Baudžiamosios atsakomybės turinys šaltiniuose yra suprantamas pakankamai siaurai ir fragmentiškai. Baudžiamosios teisės doktrinoje baudžiamosios atsakomybės kontekste apskritai nebuvo vertintos priverčiamosios medicinos priemonės, jas analizuojant apsiribojama iš esmės tik bendro pobūdžio teiginiais. Doktrinoje nebuvo atlikta ir išsamesnio procesinių prievartos priemonių instituto vertinimo. Itin trūksta baudžiamosios teisės srities mokslo darbų, kuriuose būtų išsamiau analizuojamas teistumo ir kitų dėl nuteisimo kaltininkui taikomų teisių ir laisvių ribojimas. Nors doktrinoje tai ir aptariama, bet neatsakoma į klausimą, ar kitais kaltininkui taikomais teisių ir laisvių ribojimo būdais, yra realizuojama baudžiamoji atsakomybė, tad ir baudžiamosios atsakomybės pasibaigimo momento kontekste pastarieji yra iš esmės ignoruojami, teigiant, kad baudžiamoji atsakomybė pasibaigia, išnykus teistumui. Tam tikri baudžiamosios atsakomybės sampratos aspektai yra pateikiami 2022 m. Justino Bagdžiaus daktaro disertacijoje. Visgi, šiame moksliniame, turint omeny, kad jame buvo analizuojamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, skirtingai nei šiame darbe, į baudžiamąją atsakomybę žvelgiama pakankamai siaurai, iš

baudžiamosios atsakomybės turinio siekiant apskritai pašalinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą. Šio darbo naujumas pasireiškia tuo, kad siekiama atsakyti į klausimą, ar priverčiamosios medicinos priemonės laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio dalimi, baudžiamosios materialinės teisės kontekste pirmą kartą išsamiau analizuojamos procesinės prievartos priemonės, o analizuojant teistumo ir kitas kaltininkui dėl nuteisimo kylančias teisine pasekmes, pateikiama iš esmės nauja pozicija baudžiamosios atsakomybės pabaigos klausimu. Be to, darbe pareiškiami kritika atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto įgyvendinimą reguliuojančioms teisės normoms, esamai teismų praktikai. Atsižvelgiant į darbe vystomą baudžiamosios atsakomybės sampratą, pateikiamas novatoriškas požiūris į atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės procesinį įgyvendinimą.

Šaltiniai

Šis rašto darbas parengtas, remiantis nacionaliniais teisės aktais: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, kitais teisės aktais, tarptautiniu teisės aktu – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Taip pat remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos žmogaus teisių teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Be teisės norminių aktų ir teismų praktikos, taip pat buvo naudojami baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės vadovėliai, monografijos, moksliniai straipsniai. Siekiant atskleisti baudžiamosios atsakomybės sampratą, analizuoti A. Abramavičiaus, A. Baranskaitės, J. Bagdžiaus, D. Prapiesčio, J. Prapiesčio, V. Piesliako, A. Vaišvilos darbai, atskleidžiant baudžiamosios atsakomybės turinio sampratą, naudotasi R. Drakšo monografija, procesinių prievartos priemonių instituto vertinimui buvo aktualios G. Godos, G. Bučiūno mintys. Baudžiamosios atsakomybės sampatos ir jos turinio elementų atskleidimui taip pat buvo pasinaudota ir užsienio valstybių autorių mintimis (J. Baulin, V. Jakušin, V. Nomokonov).

1. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATOS PROBLEMA

1. 1. Baudžiamoji atsakomybė ir jos pradžios momentas

Kasdieniam gyvenime kiekvienas žmogus yra supamas daugybe įvairiausių teisinių santykių, nors paprastai apie tai net nesusimąsto. Kiekvieną dieną sukuriame naujus teisinius santykius nusipirkdami bilietėlį viešajame transporte, apsipirkdami maisto prekių parduotuvėje, bei tęsiame dalyvauti seniau prasidėjusiuose teisiniuose santykiuose – pavyzdžiui, nustatytu laiku atvykdami laikyti baudžiamosios teisės egzaminą. Gyvendami teisinėje valstybėje, kurioje remiamasi visuomenės sutarties doktrina, esame visiškai laisvi pasirinkti savo elgesio modelį, bet tuo pat metu sutinkame, kad mūsų elgesį, priimdama teisės aktus, reguliuotų valstybė. Priešingu atveju būtų neįmanoma užtikrinti, kad, naudodamiesi savo teisėmis ir laisvėmis, nepažeistume kitų asmenų teisių ir laisvių. I. Kantas yra rašęs, kad teisė – tai visuma sąlygų, kurioms esant vieno žmogaus savivalė, remiantis visuotiniu laisvės įstatymu, yra suderinama su kito žmogaus savivale (Drakšas, 2008, p. 24). Žinoma, nei vienas teisės aktas pats savaime negali priversti žmogaus pakeisti savo elgesį, nesielgti vienu ar kitu būdu. Visgi, visuomet žinome, kad, pažeidę atitinkamas teisės normas, turėsime pagal įstatymą atsakyti už padarytą pažeidimą. Taip susiduriame su viena reikšmingiausių teisės kategorijų – teisine atsakomybe, kuri yra tokia pat būtina ir neišvengiama kaip ir pati teisė, kuri netektų savo prasmės, jeigu nebūtų būdų, užtikrinančių jos laikymąsi.

Analizuojant šio rašto darbo temą, susiduriame su negatyviaja teisine atsakomybe, kuri pasireiškia atitinkamų valstybės prievartos priemonių pritaikymu teisės pažeidimą padariusiam asmeniui. H. Grocijaus teigimu, teisinė atsakomybė – tai pareiga atsakyti už padarytą blogį, ji atsiranda kaltai padarius skriaudą ar blogį, pasireiškiantį neatlikimu to, ką žmogus privalėjo atlikti (Vaišvila, 2014, p. 462). Atsižvelgdamas į padarytos skriaudos mastus, veiksmų, lėmusių žalos atsiradimą pavojingumą, teisinių santykių reikšmę visuomenės gyvenime, įstatymų leidėjas nustato teisinės atsakomybės rūšis – baudžiamąją, administracinę, drausminę, civilinę ir kt. teisinę atsakomybę. Baudžiamoji atsakomybė – pati griežčiausia teisinės atsakomybės rūšis, nes tik taikant baudžiamąją atsakomybę, teisės pažeidėjui gali būti paskiriamos išimtinai asmeninio pobūdžio poveikio priemonės, susijusios net ir su šio asmens fizinės laisvės atėmimu ar apribojimu. Tinkamam griežčiausios teisinės atsakomybės rūšies pritaikymui, yra svarbu suprasti, kas sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį, kurio elementų negalime tinkamai nustatyti, neatskleidę baudžiamosios atsakomybės sampratos.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau – Konstitucija) baudžiamosios atsakomybės už tam tikras veikas nustatymas - tai valstybės pareiga, siekiant apsaugoti visuomenę ir kiekvieną jos narį nuo pavojingų veiksmų, nukreiptų prieš teisės saugomas vertybes (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) doktrinoje nurodoma, kad Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas). Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsiniams į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus; pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą (Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas). Kaip, be kita ko, yra pažymėjęs KT, pagal Konstitucijoje įtvirtintą demokratinės teisinės valstybės sampratą, valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai (Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas), o baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas yra viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

Remiantis KT išaiškinimais, plačiausia prasme baudžiamoji atsakomybė apibūdinama – kaip tam tikrų baudžiamųjų teisinio poveikio priemonių už pavojingas, asmens teises ir laisves pažeidžiančias veikas (nusikaltimus) nustatymas baudžiamajame įstatyme ir šių priemonių pritaikymas tokias veikas padariusiems asmenims. Baudžiamoji teisinio poveikio priemonėmis siekiama apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių į baudžiamąjį įstatymą saugomas vertybes (teisinius santykius, asmenų teises ir laisves) ir taip paveikti tokią veiką padariusį asmenį (kaltininką), kad šis daugiau nebusikalstų. Toks baudžiamosios atsakomybės aiškinimas, matyt, nesukeltų ginčų teisės moksle. Visgi, pastarasis baudžiamosios atsakomybės apibūdinimas dėl savo platumo nėra visiškai konkretus, nes tik bendrais bruožais leidžia nustatyti baudžiamosios atsakomybės turinio elementus, be to, nepadaeda atsakyti į klausimą, nuo kurio momento prasideda pavojingą veiką padariusio asmens baudžiamoji atsakomybė.

Baudžiamosios atsakomybės sąvoka nėra atskleidžiama baudžiamajame įstatyme, teisės doktrinos šaltiniuose taip pat nerasime vieningo šios sąvokos apibūdinimo. Taigi, siekiant pateikti, šio darbo autoriaus nuomone, tiksliausią baudžiamosios atsakomybės sąvokos apibūdinimą, be kurio būtų neįmanoma atskleisti baudžiamosios atsakomybės turinio elementų, toliau bus analizuojami teisės aktai, teismų praktika bei teisės doktrina.

Kaip jau minėta, baudžiamajame įstatyme – Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK arba baudžiamasis įstatymas) nėra pateikiamas baudžiamosios atsakomybės sąvokos apibūdinimas, tačiau minėtąją lingvistinę konstrukciją įstatymų leidėjas daugybę kartų nurodo BK tekste. BK 1 str. 2 d. 3 p. nurodoma, kad šis kodeksas nustato baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas, taip pat pagrindus ir sąlygas, kuriais nusikalstamas veikas padarę asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, BK 2 str., numatantis baudžiamosios teisės principus, yra pavadintas „Pagrindinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos“, žodžių junginys „baudžiamoji atsakomybė“ taip pat vartojamas BK V, VI, XI, XII skyrių pavadinimuose ir kituose BK straipsniuose (pavyzdžiui, BK 5-8 str., 20 str., 26 str.) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Įvertinus BK 1 straipsnio turinį, matyti, kad šioje teisės normoje pradedama atskleisti baudžiamosios atsakomybės sąvoka ir baudžiamosios atsakomybės turinys, nes joje išvardijamos baudžiamąjį teisinio poveikio priemones, taikomas asmenims, padariusiems BK numatytas veikas – nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Nusikalstamas veikas padariusiems asmenims gali būti skiriamos bausmės, baudžiamąjį ir auklėjamąjį poveikio priemones, taip pat numatyta galimybė veikas padariusius asmenis atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės. Taigi jau BK 1 str. nustato pagrindines, baudžiamosios teisės doktrinoje pripažįstamas baudžiamosios atsakomybės realizavimo formas. Šioje vietoje verta paminėti kad, naujausioje baudžiamosios teisės doktrinoje yra sutinkama nuomonė, kad, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo, negali būti laikomas patrauktu baudžiamąjį atsakomybėn (Bagdžius, 2022, p. 211), kas reikštų, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nelaikytinas baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. Kiek teisiškai pagrįsta tokia pozija, bus aptariama šiek tiek vėliau. Be to, vėlesnėje darbo dalyje bus aptartos ir tam tikra specifika dėl pavojingą veiką padariusio subjekto požymio pasižyminčios priverčiamosios medicinos priemonės (BK 98 str.).

Manytina, kad BK 1 str. nėra pateikiamas išsamus baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų sąrašas. Kaip žinome, apkaltinamuoju nuosprendžiu asmenį pripažinus kaltu, padarius nusikaltimą ir paskyrus jam bausmę, bausmės atlikimo metu ir po bausmės

atlikimo kaltininkui kyla teistumas (BK 97 str.). Teistumui išnykus ar jį panaikinus įstatymų nustatyta tvarka, tam tikrus kaltininko teisių ir laisvių ribojimus lemia ir buvimo teistu faktas. Pažymėtina, kad BK 1 str. numatytos baudžiamojo teisinio poveikio priemonės, teistumas, taip pat nėra vienintelės nusikalstamą veiką padariusio asmens teises ir laisves ribojančios priemonės. Nusikalstamą veiką padaręs asmuo pirmiausia susiduria ne su aukščiau minėtomis, baudžiamajame įstatyme numatytomis baudžiamojo teisinio poveikio priemonėmis, o su pačiu baudžiamuoju procesu ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau - BPK arba baudžiamojo proceso įstatymas) numatytomis procesinės prievartos priemonėmis. Visgi, galimybė priskirti baudžiamąjį procesą ir procesines prievartos priemones baudžiamosios atsakomybės kategorijai, priklauso nuo baudžiamosios atsakomybės pradžios momento nustatymo.

Tad, apibendrinant tai, kas pasakyta, darytina tarpinė išvada, kad baudžiamoji atsakomybė – tai baudžiamajame įstatyme numatytų teisinio poveikių priemonių (bausmių, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonių, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės) taikymas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui ir jų pritaikymo teisinės pasekmės (teistumas ir kiti teistam asmeniui taikomi žmogaus teisių ir laisvių ribojimai).

Padarius trumpą BK ir BPK numatytų teisinių poveikio priemonių, taikomų nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui apžvalgą, toliau atskleidžiant baudžiamosios atsakomybės sampratą, būtina atsakyti į klausimą, koks momentas yra laikomas baudžiamosios atsakomybės atsiradimo pradžia. Šioje vietoje pirmiausia susiduriame su dviem laiko aspektais, kuriais remdamiesi teisės mokslininkai ir teismų praktika grindžia baudžiamosios atsakomybės pradžios momentą: 1) nusikalstamos veikos padarymo laikas, kai objektyvioje tikrovėje veikimu ar neveikimu realizuojami nusikalstamos veikos sudėties požymiai; 2) retrospektyvus kaltės, padarius nusikalstamą veiką, konstavimas apkaltinamajame nuosprendyje ar kitame teismo procesiniame dokumente.

Baudžiamosios atsakomybės pradžią su nusikalstamos veikos padarymo laiku sieja J. Prapiestis, kuris nurodo, kad baudžiamieji teisiniai santykiai atsiranda asmeniui padarius pavojingą veiką ir pažeidus baudžiamuosius įstatymus (Prapiestis et. al., 2020, p. 15), šiek tiek kitokios nuomonės laikosi P. Ancelis, teigiantis, kad asmens baudžiamoji atsakomybė prasideda nuo jo patraukimo įtariamuoju, bet realizuojama – priėmus apkaltinamąjį nuosprendį (Ancelis, 2007, p. 190). Dar kiek kitokį požiūrį išreiškia V. Piesliakas, manantis, kad, darant nusikalstamą veiką, atsiranda baužiamasis teisinis santykis, bet baudžiamoji atsakomybė, atsiradusi padarius BK uždraustą veiką, yra kaltininko teorinė

pareiga atsakyti už padarytą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą. Ši pareiga baudžiamąja atsakomybe laikoma tol, kol teismo nuosprendžiu bus oficialiai įrodyta, kad asmuo tokią pareigą turi. O nuo apkaltinamojo teismo nuosprendžio priėmimo pradedamas baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimas (Piesliakas, 2008, p. 177 – 178). Deja, mokslininkas nenurodo, ar į pareigą atsakyti pagal BK, atsirandančią padarius nusikalstamą veiką, patenka pareiga įtariamajam patirti teisių ir laisvių suvaržymus, atsirandančius taikant procesinės prievartos priemones. Iš esmės tapataus požiūrio su V. Piesliaku laikosi V. Nomokonov, kuris teigia, kad baudžiamieji teisiniai santykiai, o kartu ir baudžiamoji atsakomybė atsiranda asmeniui padarius nusikalstamą veiką, kaip pareiga kaltininkui būti nubaustam, tačiau baudžiamoji atsakomybė realizuojama tik teismui pripažinus asmenį kaltu ir taip patvirtinus, kad jis šią pareigą turi (Nomokonov et. al., 2008, p. 520 – 521).

Baudžiamosios atsakomybės pradžią su asmens kaltės konstatavimu apkaltinamajame nuosprendyje sieja Jurij Baulin, teigiantis, kad baudžiamosios atsakomybės pradžios momentu apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo dieną, o teisiniai santykiai, prasidedantys asmeniui galimai padarius veiką, turinčią nusikaltimo požymių, gali būti vadinami baudžiamąjo persekiojimo santykiais, kuriuos reguliuoja baudžiamąjo proceso teisė (Baulin, 2005, p. 103-107), J. Bagdžiaus nuomone, kalbėti apie baudžiamosios atsakomybės atsiradimą asmeniui, teismo nepripažintam kaltu, negalima (Bagdžius, 2022, p. 62), panašiai teigia ir G. Švedas, kuris baudžiamosios atsakomybės pradžią sieja su asmens pasmerkimo valstybės vardu momentu (Švedas et. al., 2019, p. 67). Šių mokslininkų nuomonei išreikštas pritarimas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje, nurodant, kad asmens pripažinimas kaltu reiškia asmens baudžiamąja atsakomybę. Tik kaltu pripažintas asmuo laikomas patrauktu baudžiamąjon atsakomybėn, tik kaltam asmeniui teismas gali skirti bausmę. Nuo asmens pripažinimo kaltu momento pradedama realizuoti baudžiamoji atsakomybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-216/2010). Iš esmės analogiškos pozicijos kasacinis teismas laikosi ir vėlesnėse nutartyse (pavyzdžiui, 2014 m. gegužės 13 d. nutartyje baudžiamąjoje byloje Nr. 2K-253/2014). Visgi, pažymėtina, kad 2001 m. LAT yra išreiškęs ir kitokią nuomonę dėl baudžiamosios atsakomybės sampratos, nurodydamas, kad baudžiamoji atsakomybė yra baudžiamųjų teisinių priemonių visuma, kurią valstybė taiko nusikaltimą padariusiam asmeniui. Kaltininkui padarius nusikaltimą, valstybei atsiranda teisė taikyti jam baudžiamąsias teises priemones – tiek įspėjamąsias, prevencines (kardomoji priemonė, turto areštas ir pan.), tiek sudarančias baudžiamosios atsakomybės turinį (nuosprendžio paskelbimas Lietuvos Respublikos vardu, bausmės paskyrimas, bausmės atlikimas, teistumas) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m.

birželio 15 d. Teismų praktikos, atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones, apžvalga).

Įvertinęs aptartas baudžiamojo įstatymo nuostatas, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išreikštas pozicijas, šio darbo autorius labiausiai teisiškai pagrįsta laiko poziciją, kad baudžiamoji atsakomybė prasideda padarius BK uždraustą veiką, t. y. objektyvioje tikrovėje realizavus objektyviusius ir subjektyviusius nusikalstamos veikos požymius, tačiau ji yra realizuojama tik teismui asmens atžvilgiu priėmus apkaltinamąjį nuosprendį ar kitu procesiniu dokumentu pripažinus asmens kaltę, padarius nusikalstamą veiką. Asmeniui atlikus veiksmus, atitinkančius baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos sudėties požymius, atsiranda jo teorinė pareiga ateityje patirti BK numatytas tik kaltam asmeniui taikomas poveikio priemones (bausmes, baudžiamojo poveikio priemones, teistumą ir kt.). Tuo pat metu asmuo turi pareigą patirti baudžiamojo proceso įstatyme numatytas asmens teises ir laisves ribojančias priemones, bet šios priemonės pradedamos laikyti baudžiamosios atsakomybės dalimi tik teismui retrospektyviai pripažinus asmens kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Teismo baigiamuoju aktu pripažinus asmens kaltę, iš esmės taip pat yra konstatuojama, kad baudžiamasis procesas buvo pradėtas pagrįstai, iš ko seka išvada, kad asmeniui teisėtai buvo taikomos ir procesinės prievartos priemonės, nes kaip žinoma, BPK 3 str. 1 d. 1 p. numatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas arba turi būti nutrauktas, jei nepadaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymių. Tad, kaip jau minėta, teismo baigiamuoju aktu, nors ir tiesiogiai to nenurodant, retrospektyviai yra pripažįstama, kad procesinės prievartos priemonės buvo taikytos būtent dėl nusikalstamos veikos padarymo kaltam asmeniui, kas leidžia susidaryti pagrįstą nuomonę, kad pastarosios yra laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu. Būtent toks baudžiamosios atsakomybės aiškinimas, šio darbo autoriaus nuomone, nenuvertina baudžiamojo proceso metu taikomų žmogaus teisių ir laisvių ribojimų reikšmės bei nepažeidžia nekaltumo prezumpcijos principo, reikalaujančio iki teismo baigiamojo akto priėmimo byloje kalbėti tik apie įtarimus, padarius nusikalstamą veiką, vengiant bet kokių išankstinių samprotavimų, kad asmuo yra kaltas (Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237-594/2022). Taigi, aptariama baudžiamosios atsakomybės samprata sudaro pagrindą suderinti nusikalstamos veikos padarymo laiką, kai asmuo kaltai veikdamas ar neveikdamas padaro nusikalstamą veiką, su kaltės konstatavimu teismo baigiamuoju aktu. Asmuo, vos tik padaręs nusikalstamą veiką, iš esmės yra kaltas, nes objektyvioje tikrovėje realizuoja visus atitinkamos veikos sudėties požymius, be to, manytina, pats suvokia baudžiamąjį procesą kaip bausmę, nepaisant apklausoje išreikštos

oficialios pozicijos dėl pareikštų įtarimų, tačiau grynąją proceso teisės normų prasme, veikiant nekaltumo prezumpcijos principui, valstybės institucijos negali laikyti šio asmens kaltu. Tad, nors ir baudžiamoji atsakomybė atsiranda nuo nusikalstamos veikos padarymo momento, iki kaltės konstatavimo teismo baigiamuoju aktu, ji, kaip jau minėta, gali būti suprantama tik kaip pareiga patirti BPK numatytų procesinės prievartos priemonių lemiamus suvaržymus. Procesinės prievartos priemonės iki kaltės konstatavimo teismo baigiamuoju aktu, negali būti laikomi asmens nubaudo už padarytą veiką priemone, nes ar šią pareigą asmuo turėjo, vadovaujantis nekaltumo prezumpcija, retrospektyviai gali nustatyti ir patvirtinti tik teismas.

Tad, apibendrinant tai, kas pasakyta, baudžiamoji atsakomybė apibrėžtina kaip – nusikalstamą veiką padariusio asmens pareiga patirti baudžiamąjį proceso ir baudžiamajame įstatyme numatytas baudžiamąjį teisinio poveikio priemones (procesinės prievartos priemones, bausmes, baudžiamąjį poveikio priemones ir pan.).

1.2. Baudžiamosios atsakomybės turinio samprata ir elementai

Išsamiam baudžiamosios atsakomybės sampratos atskleidimui, būtina suprasti ne tik baudžiamosios atsakomybės, kaip vienos iš teisinės atsakomybės rūšių esmę, baudžiamosios atsakomybės pradžios momentą, bet ir baudžiamosios atsakomybės turinį. Be abejonės, baudžiamosios atsakomybės turinio suvokimui didžiulę reikšmę turi baudžiamosios atsakomybės samprata, kuria vadovaujantis tik ir galime atskleisti baudžiamosios atsakomybės turinį. Lietuvių kalbos žodyne žodis „turinys“ apibrėžiamas kaip – prasminė sandaros elementų visuma, esmė, pagrindinė prasmė. Tad baudžiamosios atsakomybės turinį būtų galima apibūdinti kaip tam tikrą baudžiamosios atsakomybės sandaros elementų visumą. R. Drakšas nurodo, kad baudžiamosios atsakomybės turinys – tai nusikalstamos veikos padarymo teisinės pasekmės (Drakšas, 2008, p. 41). Nusikalstamos veikos padarymo teisinių pasekmių nereikėtų tapatinti su padariniais (pasekmėmis), kaip vienu iš objektyviųjų nusikalstamos veikos požymių. Šiuo atveju, turimos omeny ne pasekmės (padariniai), kurios objektyvioje tikrovėje atsiranda padarius nusikalstamą veiką, bet teisinės pasekmės, kylančios kaltininkui dėl nusikalstamos veikos padarymo. Minėto mokslininko teigimu, baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro: 1) nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu; 2) bausmės paskyrimas; 3) bausmės atlikimas; 4) teistumas (Drakšas, 2008, p. 41). LAT nurodo, kad baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro apkaltinamasis nuosprendis, bausmė, teistumas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 2K-253/2014). Visiškai priešingos pozicijos laikosi A. Baranskaitė, nurodanti, kad baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro visos

baudžiamosios ir baudžiamosios procesinės prievartos priemonės, kadangi, iškilus baudžiamiesiems teisiniams santykiams, baudžiamoji ir baidžiamoji proceso teisė veikia kartu ir baudžiamasis procesas realizuoja baudžiamąjį įstatymo normas, o visi suvaržymai ir ribojimai, kuriuos patiria nusikalstamą veiką padaręs asmuo, kylantys iš baudžiamąjo proceso teisės, savo pobūdžio ir labai artimi arba analogiški, numatytiems baudžiamajame įstatyme (Baranskaitė, 2007, p. 78).

Šio darbo autorius nesutinka su R. Drakšo ir kasacinio teismo argumentais, kadangi net ir pritariant tokiai ir kai kurių kitų autorių palaikomai nuomonei, kad apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimas yra pirmasis baudžiamosios atsakomybės turinio elementas, kiti baudžiamosios atsakomybės turinio elementai suprantami pernelyg siaurai. Antai, apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu paskirta bausmė ne visais atvejais bus atliekama, nes teismas gali bausmės vykdymą atidėti arba atleisti nuo bausmės dėl ligos, todėl atleidimo nuo bausmės institutas laikytinas alternatyviu bausmės atlikimui baudžiamosios atsakomybės turinio elementu. Teismų praktikoje bausmės vykdymo atidėjimas nuosekliai pripažįstamas baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-7-8-788/2018). Iš apkaltinamuoju nuosprendžiu paskirtos bausmės ir jos atlikimo kaltininkui kylantis teistumas taip pat negalėtų būti laikomas paskutiniu baudžiamosios atsakomybės turinio elementu, nes pats kaltininko biografijoje išliekantis nuteisimo faktas asmeniui gali sukelti neigiamų teisinių pasekmių, kurios išsamiau bus aptartos vėlesnėje darbo dalyje.

Apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu ir bausmės juo paskyrimas taip pat ne visais atvejais reikš baudžiamosios atsakomybės realizavimą. Kaip nurodoma doktrinoje, šiais laikais bausmė nebėra vienintelė valstybės reakcijos į nusikalstamos veikos padarymą forma (Bagdžius, 2021, p. 80). Matyt, viena tinkamiausių alternatyvų bausmei yra atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Vadovaudamasis įstatymo reikalavimais, humanizmo principu, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, teismas nusikalstamą veiką padariusį asmenį gali atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Visgi, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės turėtų būti taikomas tik tais atvejais, kai šiuo būdu bus pasiekti baudžiamosios atsakomybės tikslai. Manytina, kad baudžiamosios atsakomybės tikslais galima laikyti BK 41 str. 2 d. numatytus bausmės tikslus, kadangi bausmė – tai neabejotinai griežčiausia baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. Todėl alternatyvos bausmei, taip pat ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, taikytinos, jei teismas mano, kad bausmės tikslus pavyks pasiekti nepaskyrus bausmės. Tai reiškia, kad, atleisdamas kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės, teismas turi būti

susidaręs pagrįstą nuomonę, kad baudžiamojo proceso metu patirti suvaržymai bei atleidimas nuo atsakomybės paveiks asmenį taip, kad ateityje jis daugiau nebusikals. Baudžiamosios atsakomybės tikslus, atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, gali padėti pasiekti baudžiamojo poveikio priemonės.

Kaip jau minėta, šiame darbe vadovaujamas samprata, kad baudžiamoji atsakomybė – tai kaltininko pareiga patirti baudžiamojo proceso ir baudžiamajame įstatyme numatytus žmogaus teisių ir laisvių ribojimus. Taigi, iš esmės yra pritariama minėtai A. Baranskaitės pozicijai, papildomai akcentuojant, kad baudžiamojo proceso metu patirti žmogaus teisių ir laisvių ribojimai, vadovaujantis iš nekaltumo prezumpcijos kylančiais reikalavimais, pripažintini baudžiamąja atsakomybe tik retrospektyviai, priėmus nutartį, apkaltinamąjį nuosprendį ar nuosprendį, kuriuo „nereabilituojančiais“ pagrindais nutraukiama byla. Tokiai nuomonei iš esmės neprieštaruja ir R. Merkevičius, teigiantis, kad baudžiamasis procesas ir jame taikytos priemonės prilygsta bausmei (Merkevičius, 2011, p. 48). Būtina pažymėti, kad mokslininkas tokią išvadą padarė, tirdamas pernelyg ilgus baudžiamojo proceso trukmės problematiką. Šio darbo autoriaus nuomone, bet kuris baudžiamasis procesas savaime gali būti laikomas bausme, tiek dėl patiriamų žmogaus teisių ir laisvių ribojimų, taikant procesinę prievartą, tiek ir turint omeny kaltininko patiriamą stresą, neigiamas emocijas, neužtikrintumo dėl ateities būseną. Tad baudžiamasis procesas ir jo metu taikomos procesinės prievartos priemonės gali būti laikomos viena iš asmeniui dėl nusikalstamos veikos padarymo kylančių teisinių pasekmių, t. y. baudžiamosios atsakomybės turinio elementu.

Galiausiai, asmeniui, padariusiam pavojingą veiką gali būti skiriamos priverčiamosios medicinos priemonės. Priverčiamųjų medicinos priemonių, nepaisant to, kad jų skyrimą numato baudžiamosios teisės normos (BK 98 str.) nėra galimybės vienareikšmiškai, be diskusijos laikyti vienu iš baudžiamosios atsakomybės turinio elementų, kadangi jau pats pavadinimas parodo tokių priemonių dvilypį - baudžiamąjį teisinį – medicininį pobūdį. Tad, į klausimą, ar priverčiamosios medicinos priemonės laikytinos vienu iš baudžiamosios atsakomybės turinio elementų, bus atsakyta specialiai tam skirtoje šio rašto darbo dalyje, iškeliant hipotezę, kad priverčiamosios medicinos priemonės tam tikrais atvejais gali būti priskirtos baudžiamosios atsakomybės kategorijai.

Taigi, šio darbo autorius mano, kad baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro šie elementai: 1) procesinės prievartos priemonės, 2) apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas arba kaltės konstatavimas kitokios formos teismo baigiamuoju aktu, 3) bausmės paskyrimas arba atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, arba atleidimas nuo

baudžiamosios atsakomybės skiriant baudžiamojo poveikio priemones, arba priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimas, 4) bausmės atlikimas arba atleidimas nuo bausmės vykdymo, 5) teistumas bei įstatymuose numatyti teistam asmeniui taikomi žmogaus teisių ir laisvių suvaržymai.. Žinoma, nei viename baudžiamajame procese kaltininkas negalėtų objektyviai patirti visų įmanomų baudžiamosios atsakomybės turinio elementų veikimo, kadangi, asmeniui gali būti netaikoma procesinė prievarta, asmeniui už vienos veikos padarymą negali būti ir paskiriama bausmė, ir taikomas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir pan. Pažymėtina, kad kiekvieno kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinys yra individualus ir iš esmės priklauso nuo bylą nagrinėjančio teismo, o tam tikrais atvejais ir nuo prokuroro diskrecijos (pavyzdžiui, prokurorui nusprendus užbaigti ikiteisminį tyrimą kaltininką atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės).

1.3. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip baudžiamosios atsakomybės paradoksas

Vienas iš įdomiausių ir aktualiausių baudžiamosios atsakomybės sampratos ir turinio analizei yra BK VI skyriuje įtvirtintas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (toliau – ANBA) institutas. Šio darbo autoriaus nuomone, tinkamas šio instituto suvokimas pagrindžia darbe vystomą baudžiamosios atsakomybės sampratą, nes išryškina baudžiamojo proceso metu asmens patiriamų procesinių prievartos priemonių ir paties baudžiamojo proceso baudžiamąją teisinę reikšmę. Be to, analizuojant ANBA, neišvengiamai susiduriama su tam tikromis aktualiomis ANBA taikymo procesinėmis problemomis ir galimais teisinio reguliavimo trūkumais.

Šiame darbe vystomos baudžiamosios atsakomybės sampratos kontekste pats atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto pavadinimas skamba mažų mažiausiai paradoksaliai, o galbūt net neatitinka elementarios logikos. Asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 36-40 str. nustatytus ANBA pagrindus, taip pat pagal specialiuosius pagrindus, numatytus BK specialiojoje dalyje (pavyzdžiui, BK 114 str. 3 d., 227 str. 6 d., 259 str. 3 d.) jis yra atleidžiamas tik nuo bausmės paskyrimo, jos atlikimo, teistumo ir kitų iš nuteisimo kylančių teisinių pasekmių. Formaliai asmuo yra atleidžiamas ir nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo, nes pagal BPK 303 str. 4 d., taikant ANBA, priimamas nuosprendis, kuriuo baudžiamoji byla yra nutraukiama, nors tokio teisinio reguliavimo pagrindumas yra lengvai paaiškinamas, bet, deja, sunkiai suprantamas. Tad iš esmės, taikant ANBA, asmuo yra atleidžiamas ne nuo baudžiamosios atsakomybės, bet tik nuo tam tikrų jos turinio elementų – bausmės skyrimo ir iš to kylančių teisinių pasekmių. Šią poziciją, kaip jau minėta, pagrindžia ir tai, kad, vadovaujantis BK 67 str. 2 d., atleistam

nuo baudžiamosios atsakomybės asmeniui gali būti skiriamos baudžiamojo poveikio priemonės, kurių tikslas – padėti įgyvendinti bausmės paskirtį. Todėl, manyčiau, kad doktrinoje egzistuojanti pozicija, kad baudžiamosios atsakomybės pradžios momentu laikytinas apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas ar įsiteisėjimas yra netiksli, nes, taikant ANBA, pagal šiuo metu galiojančias BPK normas, apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimamas, o baudžiamoji atsakomybė realizuojama, paskyrus baudžiamojo poveikio priemones. Be to, atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo, tikėtina, būna patyręs procesinių prievartos priemonių sukeltus žmogaus teisių ir laisvių suvaržymus. Tad, jeigu taikant ANBA, ir nepaskiriama baudžiamojo poveikio priemonių, neabejotina, kad tokiu atveju kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro jam taikytos procesinės prievartos priemonės.

Doktrinoje sutinkama ir tokia nuomonė, kad atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo negali būti laikomas patrauktu baudžiamojon atsakomybėn, nes jo atžvilgiu nerealizuojama nė vieno iš baudžiamosios atsakomybės turinį sudarančių elementų. Sprendimas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskirti baudžiamojo poveikio priemones vienas kitam prieštarauja, nes priimant sprendimą asmeniui nepasitikėti, negali būti priimamas sprendimas juo pasitikėti (Bagdžius, 2022, p. 213). Taigi, nors ir mokslininkas kritikuoja baudžiamojo poveikio priemonių skyrimą, taikant ANBA, netiesiogiai jis visgi pripažįsta, kad ir asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, ji yra realizuojama, paskyrus baudžiamojo poveikio priemones. Priešingos pozicijos laikosi J. Prapiestis ir D. Prapiestis, kurie mano, kad „grynasis“ atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės egzistuoja tik tais atvejais, kai, vadovaujantis BPK 167 str., ikiteisminis tyrimas negali būti pradamas be nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo pareiškimo (skundo). Kai teisėsaugos institucijos negauna tokio pareiškimo, asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, realiai ir besąlygiškai atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, nes dar nebuvo patyręs nei baudžiamojo procesinio, nei baudžiamojo teisinio pobūdžio suvaržymų ir pan., kitais atvejais, taikant ANBA asmuo realiai yra atleidžiamas ne nuo baudžiamosios atsakomybės, bet nuo bausmės (D. Prapiestis, J. Prapiestis, 2022, p. 278). Šio darbo autoriaus nuomone, antroji pozicija yra pagrįstesnė nes į baudžiamąją atsakomybę ir jos turinio elementus žvelgiama plačiai ir kompleksiskai. Paminėtina ir tai, kad tiek nuteisiamas, tiek ir atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės yra tik kaltas asmuo, o teismas, pasirinkdamas taikyti ANBA, iš esmės ne išreiškia vienokį ar kitokį pasitikėjimą asmeniui, o tiesiog nutaria jam taikyti švelnesnę baudžiamosios atsakomybės realizavimo formą, taip pripažindamas, kad bausmės tikslai teismo sprendimo priėmimo metu jau yra pasiekti arba galutinai bus pasiekti, jam paskyrus baudžiamojo poveikio

priemonės. Todėl, manyčiau, kad BK, nuo pat šio įsigaliojimo, numatyta galimybė asmeniui, kuriam taikomas ANBA, taikyti baudžiamojo poveikio priemonės, sudaro pagrindą neabejotinai išvadai, kad, taikant ANBA, visgi yra realizuojama baudžiamoji atsakomybė.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, manyčiau, kad būtų tikslinga ANBA institutą pervadinti į „Atsisakymas skirti bausmę“ arba bent jau reformuluoti BK VI skyriaus normų dispozijas, nurodant, pavyzdžiui, kad „asmeniui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas gali atsisakyti skirti bausmę, jeigu...“.

Nors šis darbas skirtas materialinės baudžiamosios teisės problemoms būtina bent trumpai aptarti esamas procesines atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės problemas. ANBA gali būti taikomas: 1) ikiteisminio tyrimo procesinėje stadijoje, teismui patvirtinus prokuroro nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą, 2) nutartimi nutraukus baudžiamąją bylą pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje, 3) nuosprendžiu nutraukus baudžiamąją bylą, ją išnagrinėjus iš esmės.

Atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti tik asmuo, padaręs nusikalstamą veiką. I. Zvezdienienės nuomone, žodžių junginys „padaręs nusikalstamą veiką“ reiškia asmens kaltės konstatavimą (Vitkutė-Zvezdinienė, 2009, p. 237). A. Baranskaitė ir J. Prapiestis pritaria minėjai pozicijai, nurodydami, kad, pagal Konstitucijos 31 straipsnio nuostatas, prieš sprendžiamas kaltininko atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimą teismas bylos teismo nagrinėjimo metu privalo konstatuoti jo kaltumą dėl inkriminuojamos nusikalstamos veikos padarymo (Baranskaitė, Prapiestis, 2006, p. 36). LAT teigia, kad pagal BK VI skyriuje nustatytą teisinį reguliavimą, nors teismo sprendimas atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės turi būti pagrįstas įsitikinimu dėl tokio asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką, tačiau apkaltinamasis nuosprendis tokiam asmeniui nepriimamas, jo byla nutraukiama (BPK 303 straipsnio 4 dalis). Taigi atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo už nusikalstamą veiką nėra nuteisiamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-788/2018). Tai iš esmės reiškia, kad teismas, priimdamas sprendimą atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, privalo konstatuoti jo kaltumą, bet nuosprendžio rezoliucinėje dalyje negali pripažinti asmens kaltu ir priima sprendimą baudžiamąją bylą nutraukti (BPK 307 str. 5 d.).

Tad susidaro pakankamai absurdiška situacija, nes teismas privalo konstatuoti nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltę, bet negali pripažinti jo kaltu nuosprendžio rezoliucinėje dalyje. Tokio teisinio reguliavimo pagrindumas yra apskritai sunkiai suprantamas ir dirbtinai sukuria galimas atitikimo nekaltumo prezumpcijos principui problemas, jeigu teismas nuosprendyje, kuriuo nutraukiama byla, pripažintų asmenį kaltu. Visgi, Europos žmogaus teisių teismas (toliau – EŽTT) nurodo, kad, pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 str., nekaltumo prezumpcija yra pažeidžiama, jeigu teismo sprendimas leidžia susidaryti nuomonę, jog kaltinamasis yra kaltas, neįrodžius jo kaltumo pagal įstatymą, jam neturėjus galimybės įgyvendinti gynybos teisių (Europos žmogaus teisių teismo 2018 m. sausio 25 d. sprendimas byloje Bikas prieš Vokietiją), o M. Girdušas, apibendrinęs moksliniame straipsnyje aptartą EŽTT praktiką, padarė išvadą, kad nekaltumo prezumpcija nėra pažeidžiama teismo sprendime nutraukti baudžiamąją bylą konstatavus, kad kaltinamasis padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios byla nutraukiama dėl senaties ar kitais pagrindais, jeigu toks sprendimas priimamas išnagrinėjus bylą iš esmės, teisės ir fakto klausimais, ir užtikrinus gynybos teises (Girdušas, 2020, p. 35). Taigi, siekiant nepažeisti nekaltumo prezumpcijos, būtina bylą išnagrinėti iš esmės, teismo posėdyje ištiriant visus įrodymus ir užtikrinti gynybos teises, įskaitant teisę pasakyti baigiamąsias kalbas. Tai reiškia, kad EŽTT lemiamą vaidmenį suteikia proceso turiniui, o ne tam, kokios rūšies ar kokio pavadinimo teismo baigiamuoju aktu yra konstatuojama asmens kaltė (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995).

Visgi, iš Konstitucijos 31 str. 1 d., kaip ir kyla įpareigojimas asmenį kaltu pripažinti tik apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu. KT, aiškindamas nekaltumo prezumpcijos principo turinį, yra murodęs, kad tai yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų, kartu svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija; asmuo laikomas nepadariusiu nusikaltimo, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas). Šio darbo autoriaus nuomone, Konstitucijos 31 str. vartojamą „teismo nuosprendžio“ sąvoką galima aiškinti ir plačiau – t. y. kad nuosprendį gali atitikti bet kuris teismo baigiamasis aktas, nepriklausomai nuo jo pavadinimo, jei šis yra priimamas, išnagrinėjus bylą iš esmės teisės ir fakto klausimais, ištyrus visus įrodymus ir užtikrinus gynybos teises. Esminiu akcentu turėtų būti laikomas teismo baigiamojo akto turinys ir procesinė tokio teismo sprendimo priėmimo forma, o ne tokio baigiamojo akto konkretus pavadinimas. Tad manytina, kad nekaltumo prezumpcija nebūtų pažeista net ir kaltu asmenį pripažinus teismo nutartimi, jeigu ji buvo priimta bylą išnagrinėjus iš esmės teismo

posėdyje, ištyrus visus įrodymus, užtikrinus gynybos teises, įskaitant teisę pasakyti baigiamąją kalbą. Šio darbo autoriaus nuomone, tai nepažeistų ir reikalavimo kaltumą įrodyti įstatymų nustatyta tvarka, kadangi, atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, vadovaujantis Konstitucijos 31 str. ir BK VI skyriaus normomis, yra būtina konstatuoti asmens kaltę, tačiau, žinoma, galimybė asmenį teismo sprendimo rezoliucinėje dalyje pripažinti kaltu (jei tai būtų daroma ne apkaltinamuoju nuosprendžiu), turėtų būti numatyta tiesiogiai BPK.

Taigi, grįžtant prie klausimo apie nuosprendį, kuriuo išnagrinėjus bylą iš esmės, asmuo yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, atsižvelgiant į tai, kad ANBA gali būti taikomas tik asmeniui, kurio kaltė yra įrodyta, būtų pagrįsta padaryti atitinkamus BPK normų pakeitimus, numatant, kad, taikant ANBA, yra priimamas apkaltinamasis teismo nuosprendis, kuriuo asmuo yra pripažįstamas kaltu ir priimamas sprendimas atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės (atsisakyti skirti jam bausmę). Atlikus tokias pataisas, kaltininko, atleidžiamo nuo baudžiamosios atsakomybės, teisinė padėtis nepasikeistų, nes teistumas kyla tik tokiu nuosprendžiu asmeniui paskyrus bausmę. Apkaltinamasis nuosprendis leistų teismams oficialiai atlikti tai, ką šiuo metu jis daro paslėpta forma – pasmerkti kaltininką valstybės vardu dėl padarytos nusikalstamos veikos. Žinoma, tokios pataisos nėra būtinos, kaltumas, padarius nusikalstamą veiką, galėtų būti konstatuotas ir nuosprendyje, kuriuo yra nutraukiama byla, aišku, tam taip pat reikėtų atitinkamų baudžiamojo proceso įstatymo pakeitimų, tačiau apskritai nėra aišku, kodėl taikant ANBA reikėtų baudžiamąją bylą nutraukti, kai net ir atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamieji teisiniai santykiai nėra visiškai nutraukiami, skirtingai nei, pavyzdžiui, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, nes kaip jau buvo minėta – asmeniui gali būti taikomos baudžiamojo poveikio priemonės, be to, sąlyginio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejais (susitaikius, laiduojant ir pan.), sprendimas taikyti ANBA gali būti panaikintas dėl naujai padarytų veikų ir pan.

Kaip jau minėta, asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleidžiamas dar dviem baudžiamojo proceso įstatyme numatytais būdais: 1) BPK 235 str. 2 d. numatyta, kad pasirengimo stadijoje dėl ANBA taikymo sprendžiama teismo posėdyje, į kurį kviečiami visi proceso dalyviai, prokuroras, gynėjas, BPK 235 str. 3 d. numato galimybę tiek prokurorui tiek ir gynėjui pasakyti baigiamąją kalbą. Toks procesas, manytina, visiškai atitinka nekaltumo prezumpcijos, teisės į teisingą teismą keliamus reikalavimus, tad tokiu būdu visiškai pagrįstai ir tinkamai realizuojama kaltininko baudžiamoji atsakomybė; 2) itin aktuali ir iki šiol neištaisyta teisinė problema – tai ANBA taikymas ikiteisminio tyrimo

metu. BPK 214 str. 2 d. numatyta, kad ANBA taikymo atvejais, ikiteisminis tyrimas yra nutraukiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuriuo patvirtinamas prokuroro nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą. BPK nenumato net kokiu procesiniu dokumentu yra tvirtinamas toks prokuroro nutarimas. Kaip nurodo J. Bagdžius, remdamasis disertaciniame tyrime analizuotais statistiniais duomenimis, asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą klausimą ikiteisminio tyrimo teisėjas vidutiniškai 79 proc. atvejų išsprendžia rezoliucijomis t. y. informacinėje sistemoje ant prokuroro priimto nutarimo pažymėdamas „sutinku“ (Bagdžius, 2022, p. 195). Tokiais atvejais teismo vaidmuo yra itin menkas, o įrodymus tiria, vertina, kaltę konstatuoja iš esmės tik prokuroras, o tai akivaizdžiai neatitinka konstitucinio principo, kad teisingumą vykdo tik teismas, be to, taip pažeidžiama ir nekaltumo prezumpcija, nes sprendimas dėl kaltės priimamas bylos neišnagrinėjus iš esmės, bene ignoruojant gynybos teises. Todėl siūlytina pakeisti BPK 214 str. 2 d., numatant, kad prokuroro nutarimo patvirtinimo klausimas sprendžiamas teismo posėdyje, į kurį šaukiami visi proceso dalyviai, gynėjas, prokuroras, o sprendimas priimamas – tik priimant nutartį, kurioje turėtų būti pasisakyta dėl įrodymų vertinimo, kvalifikavimo, kaltės ir pan. Pažymėtina, kad dėl šios problemos susiformavimo prisidėjo ir kasacinis teismas, kuris 2003 m. konsultacijoje teismams nurodė, kad toks prokuroro nutarimas gali būti patvirtintas tiek nutartimi, tiek ir rezoliucija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. liepos 2 d. konsultacija teismams dėl BPK 214 str. 2 d. taikymo). Kaip matyti, iš aukščiau pateiktų argumentų, tokia LAT pozicija yra visiškai nepagrįsta, kaip neatitinkanti minėtų nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisingą teismą principų. Manychiau, galėtų būti keliamas klausimas ir dėl paties BPK 214 str. 2 d. konstitucingumo, tiek kiek šioje normoje nenumatyta, kaip teisme turi būti sprendžiamas prokuroro nutarimo, nutraukti ikiteisminį tyrimą, atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, klausimas.

Taigi, apibendrinant darytina išvada, kad ANBA – tai baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, baudžiamosios atsakomybės turinio dalis. Atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės yra atleidžiama tik nuo dalies baudžiamosios atsakomybės turinio elementų, o baudžiamoji atsakomybė šiuo atveju pasireiškia, taikant procesinės prievartos priemones ir (arba) baudžiamojo poveikio priemones, todėl šio baudžiamosios teisės instituto pavadinimas logine ir lingvistine prasme yra netikslus ir todėl siūlytinas keisti. Atleidžiamas nuo atsakomybės gali būti tik asmuo kurio kaltė yra įrodyta, todėl siūlytina, taikant ANBA, priimti apkaltinamąjį teismo nuosprendį, kai šis sprendimas priimamas bylą išnagrinėjus iš esmės. ANBA taikymas ikiteisminio tyrimo metu pažeidžia nekaltumo prezumpciją ir teisę į teisingą teismą, todėl BPK 214 str. 2 d. yra būtinos

pataisos, numatančios, kad prokuroro nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą,, taikant ANBA, klausimas sprendžiamas teismo posėdyje.

2. ATSKIRI BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TURINIO ELEMENTAI

2.1. Baudžiamasis procesas ir jo metu taikomos prievartos priemonės

Atskirų baudžiamosios atsakomybės turinio elementų analizė pradedama nuo baudžiamojo proceso metu taikomų procesinės prievartos priemonių. Kaip buvo nustatyta, analizuojant baudžiamosios atsakomybės sampratą, procesinės prievartos priemonės laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu, tačiau tik nuo to momento, kad nusikalstamą veiką padariusio asmens kaltė pripažįstama teismo baigiamuoju aktu, iki tol baudžiamąją atsakomybę laikoma „nepatvirtinta“ pareiga patirti procesinių prievartos priemonių lemiamus suvaržymus, bet ne pačios procesinės prievartos priemonės.

Kiekviena nusikalstama veika – tai įvykis, kurio metu objektyvioje tikrovėje veikimu arba neveikimu yra realizuojami objektyvieji ir subjektyvieji atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties požymiai, todėl veikos padarymas yra juridinis faktas, sukuriantis baudžiamuosius ir baudžiamuosius procesinius teisinius santykius, tad suponuojantis ir baudžiamojo proceso pradžią. BPK 166 str. numatyta, kad ikiteisminis tyrimas yra pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie padarytą nusikalstamą veiką, taip pat ikiteisminio tyrimo pareigūnams bei prokurorams patiems nustatčius atitinkamos nusikalstamos veikos požymius. Ikiteisminio tyrimo, kaip pirmosios baudžiamojo proceso stadijos, pagrindiniai uždaviniai – tai greitai ir išsamiai nustatyti visas reikšmingas nusikalstamos veikos aplinkybes bei nusikalstamą veiką padariusį asmenį (Goda et. al., 2011, p. 286). Sėkmingam šių tikslų įgyvendinimui, yra būtinas įstatyme nustatytų žmogaus teises ir laisves ribojančių priemonių taikymas, tiek renkant įrodymus, tiek ir užtikrinant nusikalstamą veiką padariusio asmens (įtariamojo) dalyvimą baudžiamajame procese ir pan.

Nors ir, kaip minėta, baudžiamojo proceso pradžią suponuoja nusikalstamos veikos požymių paaiškėjimas objektyvioje tikrovėje, nusikalstamą veiką padaręs asmuo tam tikrą laiką gali nepatirti jokios valstybės prievartos, nes nebuvo sulaikytas veikos padarymo vietoje arba apie jo padarytą veiką dar nėra žinoma teisėsaugos institucijoms. Visgi, tai nereiškia, kad kaltininkas nepatiria tam tikrų psichologinių išgyvenimų tiek dėl padarytos veikos, tiek ir baimės būti nustatytam, iškviestam į apklausą ar sulaikytam. Kaltininkas suvokia, kad anksčiau ar vėliau jam bus taikomos procesinės prievartos priemonės, jam teks dalyvauti teisminiame bylos nagrinėjime, būti nuteistam, atlikti paskirtąją bausmę. Tad, nors ir išimtinai subjektyviai, bet kaltininkas supranta jam dėl nusikalstamos veikos padarymo galimai kilsiančias teises pasekmes būtent kaip savo baudžiamąją atsakomybę.

Iš esmės, pirmosios asmens teises ir laisvės ribojančios teisinio poveikio priemonės, su kuriomis baudžiamojo proceso metu susiduria baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padaręs asmuo - tai procesinės prievartos priemonės (toliau – PPP). Žinoma, šioje vietoje svarbu akcentuoti ir tai, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo dar iki baudžiamojo proceso pradžios gali patirti tam tikrus savo teisių ir laisvių suvaržymus pagal Kriminalinės žvalgybos, Policijos įstatymą ir pan., tačiau, atsižvelgiant į ribotą šio darbo apimtį, plačiau šiuose įstatymuose numatytos valstybės prievartos priemonės nebus analizuojamos. Pagal BPK III dalies nuostatas, procesinių prievartos priemonių sistemą sudaro kardomosios priemonės (BPK 119-139 str.) ir kitos procesinės prievartos priemonės (BPK 140-163 str.). Iš įstatymo ir baudžiamojo proceso teorijos žinoma, kad kardomosios priemonės gali būti skiriamos ir taikomos tik asmeniui, kuris yra įtariamas ar kaltinamas padaręs padaręs nusikalstamą veiką, kai ne maža dalis kitų procesinių prievartos priemonių (pvz. atvesdinimas, krata, pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimas ir pan.) gali būti taikomos nukentėjusiesiems, liudytojams ar apskritai jokio procesinio statuso neturintiems asmenims. Taigi, šioje darbo dalyje toliau tęsiama analizė, kiek teisiškai yra pagrįstas PPP pripažinimas nusikalstamą veiką padariusio asmens baudžiamosios atsakomybės dalimi. Tad, pažymima, kad nebus aptariami asmens teisių ir laisvių ribojimai, kuriuos dėl PPP taikymo patiria liudytojai, nukentėjusieji ar kiti asmenys, kadangi jiems pareiga patirti tam tikrus teisių ir laisvių suvaržymus kyla ne dėl pačios nusikalstamos veikos galimo padarymo, todėl šių subjektų patiriami teisių ir laisvių suvaržymai nėra ir negali būti siejami su kaltininko baudžiamąja atsakomybe, kuri yra išimtinai asmeninio pobūdžio.

Didžiausią asmens, padariusio nusikalstamą veiką, teisių suvaržymą lemia kardomųjų priemonių taikymas. Pačios griežčiausios kardomosios priemonės, tokios kaip: suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas savo turiniu iš esmės yra identiškos atitinkamai laisvės atėmimo ir laisvės apribojimo bausmėms, numatytoms baudžiamajame įstatyme. Kardomosios priemonės, kaip matyti iš BPK 119 str., atlieka įtariamojo (kaltinamojo) dalyvavimo baudžiamajame procese, nuosprendžio įvykdymo užtikrinimo bei prevencinę funkcijas. Prevencinė funkcija yra skirta užtikrinti, kad baudžiamojo proceso metu nusikalstamą veiką faktiškai padaręs asmuo daugiau nebenusikalstų. Matyt nebūtų klaidinga teigti, kad asmeniui paskyrus kardomasias priemones pastorosiomis yra įgyvendinama bent dalis baudžiamosios atsakomybės tikslų, numatytų BK 41 str. 2 d. Kardomosios priemonės atima ar apriboja galimybę asmeniui daryti naujas nusikalstamas veikas, veikia asmenį taip, kad šis daugiau nebenusikalstų, be to, įsiteisėjus teismo baigiamajam aktui, kuriuo buvo konstatuota asmens kaltė, jos gali būti laikomos ir nubaudymo priemone. Kaip jau minėta, ryškiausiai PPP, o, ypač kardomųjų priemonių,

baudžiamasis pobūdis pasireiškia tais atvejais, kai prokuroras, vadovaudamasis BPK 212 str. 3 – 8 p., nusprendžia ikiteisminį tyrimą užbaigti, nusikalstamą veiką padariusį asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės. Kaltininką atleidus nuo baudžiamosios atsakomybės, ypač jeigu jam neskiriamos baudžiamojo poveikio priemonės, iš esmės vieninteliai žmogaus teisių ir laisvių ribojimai dėl padarytos veikos yra patiriami būtent jam taikant procesinę prievartą, tad PPP gali būti pagrįstai laikomos kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinio elementu.

Teisės moksle, analizuojant PPP taikymo problematiką, pažymima, kad procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos tik esant pagrįstam įtarimui, kad buvo padarytas nusikaltimas, kuo griežtesnė prievartos priemonė yra taikoma, tuo tas įtarimas turi būti pagrįstesnis (Goda, 1998, p. 66). Sąvoka „pagrįstas įtarimas“ nėra tiesiogiai numatyta BPK, tačiau pastaroji yra kildinama iš EŽTK 5 str. 1 d. c punkto ir atsispindi BPK 121 str. 2 d. EŽTK 5 str. 1 d. c punkte nurodoma, kad asmens laisvė gali būti suvaržyta tik pagrįstai jį įtariant padarius nusikaltimą. Kaip matyti, Konvencija pagrįsto įtarimo sąvoką, pirmiausia sieja su asmens laisvę ribojančių PPP taikymu, kai BPK 121 str. 2 d. nurodoma, kad visos kardamosios priemonės, gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką. G. Bučiūnas teigia, kad duomenų pakankamumo kriterijus yra vertinamas požymis ir kiekvienu atveju sprendimą dėl duomenų duomenų pakankamumo konkrečioje byloje turi priimti ikiteisminio tyrimo teisėjas, o duomenų pakankamumo požiūriu yra ypač reikšminga EŽTT jurisprudencija, kurioje pateikiamas pagrįsto įtarimo sąvokos išaiškinimas (Bučiūnas et. al., 2017, p. 241). EŽTT, remdamasis savo suformuota praktika, nurodo, kad sąvoka "pagrįstas įtarimas" suponuoja, kad egzistuoja faktai ar informacija, kurie objektyviam proceso stėbėtojuj įrodytų, kad konkretus asmuo galėjo padaryti veiką, kuri atitinkamų veiksmų ar neveikimo metu buvo uždrausta baudžiamajame kodekse, ir todėl gali būti laikoma nusikalstama (Europos žmogaus teisių teismo 2020 m. lapkričio 10 d. sprendimas byloje Sabuncu ir kt. prieš Turkiją). Įvertinus nurodytas teisės doktrinos, BPK, Konvencijos nuostatas, darytina išvada, kad Lietuvos baudžiamajame procese, taikant PPP, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teismas visais atvejais privalo konstatuoti, kad byloje yra pakankamai duomenų, kad konkretus asmuo galėjo padaryti nusikalstamą veiką. Vadovaujantis teisės viršenybės, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principais, manytina ir teigtina, kad kai asmeniui ketinama taikyti griežčiausias, asmens laisvę ribojančias procesines prievartos priemonės (suėmimą, intenyvią priežiūrą, namų areštą, atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą) įtarimų pagrįstumo laipsnis privalo būti didesnis nei taikant bet kurias kitas procesines prievartos priemonės. Šio darbo autoriaus nuomone, pagrįsto įtarimo

konstatavimas, taikant kaltininkui kardomasias ir kitas procesinės prievartos priemones taip pat pagrindžia darbe analizuojamos baudžiamosios atsakomybės sampratos pagrįstumą, nes sudaro sąlygas išvengti nepagrįstos ir neteisėtos valstybės prievartos, jeigu įtarimai buvo pareikšti asmeniui, kuris nepadarė nusikalstamos veikos.

PPP santykį su BK numatytais baudžiamosiomis teisinio poveikio priemonėmis bene labiausiai parodo BK 66 str., kuriame nurodyta, kad kardamosios priemonės – suėmimo taikymo laikas yra įskaitomas į paskirtos bausmės dydį. Ši nuostata suteikia pagrindą konstatuoti esant reikšmingam ryšiui tarp BPK numatytų procesinės prievartos priemonių ir nuosprendžiu skiriamos bausmės. Į bausmės laiką taip pat įskaitomas laikinojo sulaikymo laikas (BPK 140 str.), laikas, praleistas sveikatos priežiūros įstaigoje dėl ekspertizės atlikimo (BPK 141 str.) (Švedas, Šulija et. al., 2004, p. 372 – 373). Kasacinėje praktikoje nurodoma, kad į bausmę įskaitomas ir laikas, kurį asmuo praleido suimtas užsienio valstybėje pagal išduotą Europos arešto orderį iki jo perdavimo Lietuvai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-317-303/2016). Tad, be abejonės, į bausmės laiką privalo būti įskaitomas ir laikas, kurį asmuo praleido būdamas suimtas, vykdant Lietuvos Respublikos prašymą dėl jo ekstradicijos. Tad, manytina, kad minima baudžiamojo įstatymo nuostata taip pat patvirtina šiame darbe vystomos baudžiamosios atsakomybės sampratos teisingumą, kadangi BK 66 str. iš esmės yra pripažįstama, kad kardomoji priemonė – suėmimas, apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažinus asmenį kaltu, ir paskyrus jam bausmę, retrospektyviai pripažįstama kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinio dalimi, nes suėmimo praleistas laikas yra įskaitomas į bausmę. Atitinkamai, kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinio elementu pripažįstamas laikinas sulaikymas, laikas praleistas sveikatos priežiūros įstaigoje dėl ekspertizės atlikimo.

Visais minėtais atvejais nusikalstamą veiką padaręs asmuo baudžiamojo proceso metu, dar iki apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo pradžios, yra įkalinamas tam tikram laikui. BK 66 str. 2 d. numatyta, kad viena kardomojo kalinimo (suėmimo) diena yra prilyginama laisvės atėmimo arba arešto bausmės vykdymo dienai. Taigi, pavyzdžiui, jei asmuo laikiname sulaikyme, suėmimo, sveikatos priežiūros įstaigoje bendrai išbuvo tokį laiką, kuriam teismas jam skiria laisvės atėmimo bausmę arba kitą bausmę (santykį skaičiuojant pagal BK 65 str. nustatytas taisykles), kaltininkas laikomas atlikusiu bausmę ir yra nedelsiant paleidžiamas į laisvę.

Šio darbo autorius mano, kad ir kitos griežčiausios procesinės prievartos priemonės (intensyvi priežiūra, namų areštas) taip pat turėtų būti įskaitomos į bausmę, padarant

atitinkamus BK 65 – 66 str. pakeitimus. BPK 131¹ str. 6 d. nurodyta, kad asmuo, kuriam skiriama intensyvi priežiūra, privalo dėvėti elektroninį stebėjimo prietaisą, laikytis nustatytos dienotvarkės, o BPK 132 str. nustatyta, kad, skiriant namų areštą, įtariamasis yra įpareigojamas teismo nustatytu laiku būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešosiose vietose, nebendrauti su tam tikrais asmenimis. Savo turiniu šios kardomosios priemonės yra pakankamai panašios. Generalinio prokuroro rekomendacijose numatyta, kad prašyme skirti intensyvią priežiūrą, siūlant įtariamajam privalomą dienotvarkę, be kita ko, nustatytinas buvimo gyvenamojoje patalpoje laikas (Rekomendacijos dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės, 2015). Pavyzdžiui, taikant intensyvią priežiūrą G. B., kaltinamam dalyvavimu nusikalstamame susivienijime, nustatytas įpareigojimas būti namuose nuo 23.00 val. iki 06.00 val (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-10-1076/2023), o taikant intensyvią priežiūrą T. M., taip pat kaltinamam dalyvavimu nusikalstamame susivienijime, leista išvykti iš namų nuo 7.00 val. iki 19.00 val., jei tai susiję su jo darbinėmis funkcijomis (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-14-626/2023). Taigi, kaip matyti iš teismų praktikos, intensyvi priežiūra, kaip griežtesnė kardomoji priemonė, savo turinyje apima namų areštą, jeigu nustatant dienotvarkę, nurodomas laikas, kuriuo privaloma būti namuose.

Abejomis aptariamomis kardomosiomis priemonėmis yra apribojama asmens laisvė, o savo turiniu tiek intensyvi priežiūra, tiek ir namų areštas iš esmės atitinka laisvės apribojimo bausmės paskirtį ir esmę. Pagal BK 48 str., skiriant laisvės apribojimo bausmę, nustatoma nuteistojo buvimo vieta ir laikas, nustatomi atitinkami įpareigojimai, be to, ši bausmė gali būti skiriama, kartu paskiriant intensyvią priežiūrą. Apibendrinant tai, kas aptarta, siekiant užtikrinti teisingumo, humaniškumo principų veikimą baudžiamojoje justicijoje, teiktinas pasiūlymas intensyvios priežiūros ir namų arešto taikymo laiką įskaityti į bausmę, vieną namų arešto ar intensyvios priežiūros dieną prilyginant vienai laisvės apribojimo bausmės dienai (1:1), dvi dienas – vienai laisvės atėmimo bausmės dienai (2:1) ir pan.

Žinoma, galėtume diskutuoti ir dėl kitų, švelnesnių procesinės prievartos priemonių įskaitymo bausmę. Šioje vietoje pažymėtina, kad BPK 133 str. 7 d. yra nustatyta galimybė kaltininko ir užstato davėjo sutikimu panaudoti užstato sumą baudos bausmės įvykdymui. Visgi, jeigu buvo taikyta pastaroji kardomoji priemonė, jos įskaitymas į baudos bausmę priklauso priklauso tik nuo paminėtų bylos dalyvių valios. Visos kitos kardomosios ir

kaltininkui taikomos kitos procesinės prievartos priemonės, savo turiniu yra pernelyg nutolusios nuo BK numatytų bausmių, todėl svarstymas dėl jų įskaitymo į bausmes, manytina, nebūtų racionalus, tačiau tai nereiškia, kad visos kitos kaltininkui taikytos procesinės prievartos priemonės nėra laikytinos jo baudžiamosios atsakomybės turinio elementu.

Baudžiamuosiuose procesuose yra ir tokių situacijų, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariamam (kaltinamam) asmeniui nepagrįstai yra taikomos procesinės prievartos priemonės, pavyzdžiui, kai asmuo yra išteisinamas, ikiteisminis tyrimas yra nutraukiamas, nes nebuvo padaryta nusikalstama veika ar nustatoma baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė ir pan. Nepavyksta visiškai išvengti ir tokių atvejų, kai asmuo yra nuteisiamas nepagrįstai ir todėl atlieka bausmę. Taigi, iš esmės susidaro tokia situacija, kai BPK ir BK numatytos teisinės poveikio priemonės, pritaikomos asmeniui, nepadariusiam nusikalstamos veikos, t. y. jo veiksmuose nesant nusikalstamos veikos sudėties požymių, kurie, kaip žinoma, yra vienintelis baudžiamosios atsakomybės teisinis pagrindas. Taigi, pagal turinį baudžiamajai atsakomybei bene tapatūs teisių ir laisvių ribojimai tarsi kyla tik iš BPK reguliuojamų santykių. Tokia teisinė būseną savaimė neturėtų sukelti abejonių dėl šiame darbe pasirinktos baudžiamosios atsakomybės sampratos teisingumo ir pagrįstumo, kadangi, kaip minėta, PPP gali būti laikomos baudžiamosios atsakomybės elementu tik retrospektyviai patvirtinus asmens kaltę. Todėl, net ir pripažinus asmenį kaltu dėl nusikalstamos veikos, kurios jis nepadarė, būtų nepagrįsta manyti, kad jam yra taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Lietuvos baudžiamosios teisės mokslo atstovai, palaikantys poziciją, kad baudžiamoji atsakomybė asmeniui atsiranda nuo nusikalstamos veikos padarymo ar jo patraukimo įtariamuoju, deja, apskritai neskiria dėmesio šiai problematikai. Užsienio baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad baudžiamoji atsakomybė nekyla ir objektyviai negali kilti asmeniui, nepadariusiam nusikaltimo, tačiau tokiam asmeniui gali būti neteisėtai paskirta bausmė. Tai įvardijama kaip „bausmė be atsakomybės“ (rus. *безответственное наказание*), kai asmuo nekaltai „neša“ baudžiamąją atsakomybę. Nekalto asmens nuteisimas pradeda kitus teisinius santykius, kurie sukelia už tai atsakingų valstybės tarnautojų baudžiamąją atsakomybę (Nomokonov et. al., 2008, p. 521 – 522). Šio darbo autorius nesutinka su pateikta nuomone, kad nepagrįstai nuteistas asmuo nekaltai „neša“ baudžiamąją atsakomybę, kadangi, kaip jau minėta, baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra tik faktiškai padaryta nusikalstama veika. Tačiau sutiktina, kad nepagrįstai pradėtas baudžiamasis procesas pradeda naujus teisinius santykius, kurie ne tik lemia

galimą atsakingų institucijų ir pareigūnų drausminę, civilinę ar net baudžiamąją atsakomybę, bet ir sukuria į baudžiamuosius teisinius santykius išoriškai labai panašius teisinius santykius, iš kurių kildinama asmeniui nepagrįstai taikoma valstybės prievarta. Tokie santykiai gali būti panaikinti prokurorui nutraukus nepagrįstai pradėtą ikiteisminį tyrimą, Lietuvos Aukščiausiajam Teismui panaikinus pirmosios arba apeliacinės instancijos teismų sprendimus, nutraukus baudžiamąją bylą, šią išnagrinėjus kasacine tvarka ar po jos atnaujinimo, ir kitais įstatymų numatytais būdais. Vienas iš ryškiausių pastarųjų metų pavyzdžių – tai LAT nagrinėtas nutikimas, kai apsaugos darbuotojas prekybos centre tramdydamas neblaivų, viešąją tvarką pažeidinęs asmenį, dešiniu kumščiu vieną kartą sudavė šiam asmeniui į veidą, nuo ko jis nukrito, atsitrenkė galva į grindinį ir patyrė sunkų sveikatos sutrikdymą. Kasacinis teismas pripažino, kad tokiais veiksmais apsaugos darbuotojas veikė būtiniosios ginties sąlygomis, nes gynėsi nuo pavojingo, realaus ir akivaizdaus kėsینimosi, nes neblaivus asmuo jau buvo užsimojęs ir ketino suduoti ranka apsaugos darbuotojui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-719/2022). Pirmosios instancijos teismas, konstatavęs, kad asmuo veikė būtiniosios ginties sąlygomis, baudžiamąją bylą nutraukė, tačiau, bylą išnagrinėjus apeliacine tvarka, dėl teismo padarytų teisės taikymo klaidų, asmuo buvo nepagrįstai bei neteisėtai nuteistas ir pasiūstas atlikti laisvės atėmimo bausmę. BPK 3 str. 1 d. 7 p. numatyta, kad, nustačius kad egzistuoja baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė (šiuo atveju būtinoji gintis), baudžiamasis procesas net negali būti pradedamas. Tad minėtam asmeniui buvo pritaikyta neteisėta valstybės prievarta, kurią lėmė pareigūnų, prokurorų ir apeliacinės instancijos teismo padarytos klaidos arba nepakankamas rūpestingumas ir atidumas ar net piktnaudžiavimas, tačiau tokios nepagrįstos valstybės prievartos taikymas jokia būdu negali būti laikomas baudžiamąja atsakomybe.

Taigi, procesinės prievartos priemonės yra pirminės žmogaus teisių ir laisvių ribojimo priemonės, kurias patiria nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Teismui retrospektyviai pripažinus asmens kaltę, šios priemonės laikytinos kaltininko baudžiamosios atsakomybės turinio elementu. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, suėmimas, laikinas sulaikymas, laikas praleistas sveikatos priežiūros įstaigoje dėl ekspertizės atlikimo iš esmės atitinka bausmę, nes BK numato šių prievartos priemonių įskaitymo į bausmę taisyklės. Siekiant kiek įmanoma geriau apsaugoti kaltininko teises, įstatymų leidėjui siūlytina numatyti, kad ir intensyvios priežiūros bei namų arešto taikymo laikas yra įskaitomi į bausmę, vieną šių kardomųjų priemonių taikymo dieną prilyginant

vienai laisvės apribojimo bausmės dienai, dvi dienas – vienai laisvės atėmimo bausmės dienai ir pan.

2.2. Teistumas ir kitos kaltininkui dėl nuteisimo kylančios teisinės pasekmės

Analizuojant BK bendrąją dalį, visai pagrįstai būtų galima susidaryti įspūdį, kad beveik pačioje BK bendrosios dalies pabaigoje, BK 97 straipsnyje, įtvirtintas teistumo institutas suponuoja kaltininko baudžiamosios atsakomybės pabaigą. Iš dalies su šiuo teiginiu, matyt, galėtume sutikti, nes teistumas tarsi užbaigia baudžiamųjų teisinių priemonių, ribojančių nusikalstamą veiką padariusio asmens teises, sąrašą. Tai, visgi, šio, darbo autoriaus nuomone, būtų pernelyg siauras baudžiamosios atsakomybės turinio ir baudžiamosios atsakomybės pabaigos problematikos suvokimas, nes ne ką mažesnę reikšmę kaltininko teisėms ir laisvėms turi pats pripažinimo kaltu (nuteisimo) faktas. Teistumas kaltininkui sukelia tiek baudžiamąsias, tiek ir kitokias teisines pasekmes (pavyzdžiui, neprieškauštingos reputacijos praradimą). Kitos teisinės pasekmės, kylančios iš pripažinimo kaltu (nuteisimo) fakto, yra numatytos įvairiuose teisės aktuose, priskirtinuose administracinės teisės sričiai. Būtent šiuose teisės aktuose nustatyti kaltininko teisių ribojimai, sudaro pagrindą diskusijai, kada gi baigiasi kaltininko baudžiamoji atsakomybė.

Deja, doktrinoje tik minimaliai pasisakoma baudžiamosios atsakomybės pabaigos momento klausimu, iš esmės vien teistumo aspektu, tad, atrodo, kad šis klausimas baudžiamosios teisės doktrinos atstovų beveik nedomina, nors jis, šio darbo autoriaus nuomone, yra ne ką mažiau įdomus ir aktualus nei baudžiamosios atsakomybės pradžios momento nustatymo problematika. Dėl teistumo instituto esmės ir vietos baudžiamosios teisės sistemoje doktrinoje išskiriamos dvi pozicijos: A. Čepas teigia, kad baudžiamieji teisiniai santykiai pasibaigia atlikus bausmę, nes teistumas savaime nesukelia asmeniui jokių papildomų baudžiamųjų teisinių apribojimų (Čepas et. al., 2003, p. 466). Bene identišką nuomonę laikosi ir V. Piesliakas, tačiau jis pripažįsta, kad teistumo baudžiamoji teisinė reikšmė pasireiškia anksčiau teistam asmeniui padarius naują nusikalstamą veiką (Piesliakas, 2008, p. 435). Kitokios pozicijos laikosi A. Abramavičius, manantis, kad teistumas yra baudžiamųjų teisinių santykių dalis, todėl baudžiamieji teisiniai santykiai pasibaigia tik išnykus arba įstatymo nustatyta tvarka panaikinus teistumą, kadangi teistumas kyla iš baudžiamųjų teisinių santykių ir yra nuo jų neatsiejamas (Abramavičius et. al., 2020, p. 287), o V. Jakušis pabrėžia, kad teistumas yra viena baudžiamosios atsakomybės realizavimo stadijų (Jakušis et. al., 2008, p. 1045)

Šio darbo autoriaus nuomone, antroji pozija yra pagrįstesnė, kadangi teistumas yra akivaizdi baudžiamųjų teisinių santykių, tad ir baudžiamosios atsakomybės turinio dalis. Teistumas, kaip vienas iš baudžiamosios atsakomybės turinio elementu ne tiek pasireiškia per tam tikrus kaltininko teisių ir laisvių ribojimus, kurie, žinoma, taip pat egzistuoja, kiek per tai, kad jo atsiradimas sietinas su apkaltinamojo nuosprendžio, kuriuo asmuo pripažinamas kaltu padaręs nusikaltimą, įsiteisėjimu ir paskirtos bausmės atlikimu. Todėl teistumo nepripažįstant viena iš baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų, būtų nepagrįstai sugriautas baudžiamųjų teisinių santykių turinys.

Visgi, nesutiktina ir su A. Abramavičiaus teiginiu, kad baudžiamieji teisiniai santykiai pasibaigia, išnykus teistumui arba šį panaikinus, kadangi pats nuteisimo faktas taip pat sukelia arba gali sukelti tiek baudžiamąsias, tiek ir kitokias teises pasekmes kaltininkui, o pastarosios, nors ir numatytos įstatymų leidėjo atskiruose įstatymuose, vis vien kyla iš baudžiamųjų teisinių santykių. Tokios nuomonės teisingumą patvirtina kasacinis teismas, nurodydamas, kad teistumo pasibaigimas negali būti suprantamas kaip, kad esą išnyksta pats asmens nuteisimo faktas ir nereiškia, kad kitose teisinių santykių srityse, pvz., vertinant asmens reputaciją, negali būti atsižvelgiama į tai, ar asmuo buvo teistas. Vadinasi, sąvokos „teistas“ ir „turintis teistumą“ iš esmės skiriasi: teistumas baudžiamosios justicijos požiūriu gali pasibaigti ar būti panaikintas, bet pats asmens nuteisimo faktas niekaip negali būti panaikintas ir visada lieka jo gyvenimo faktu ir biografijos dalimi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–560/2014).

Baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad teistumas – tai teisinės nuteisto už nusikaltimo padarymą asmens, kuriam įsiteisėjo teismo priimtas apkaltinamasis nuosprendis, padėties ypatybė, būdinga tam tikrą baudžiamajame įstatyme nustatytą terminą, bendriausia prasme – tai asmens nuteisimo ir bausmės atlikimo padarinys (Abramavičius et. al., 2020, p. 287). Be to, teistumas *per se* yra juridinis faktas, nes nulemia neigiamų teisinių pasekmių kaltininkui atsiradimą. Atsižvelgiant į anksčiau paminėtas doktrinos nuostatas ir pateiktus teisinius argumentus, darytina išvada, kad teistumas pagrįstai laikytinas baudžiamosios atsakomybės turinio elementu.

Baudžiamosios justicijos srityje į teistumą atsižvelgiama, skiriant bausmę už naujos nusikalstamos veikos padarymą, sprendžiant dėl kaltininko atleidimo nuo bausmės ar baudžiamosios atsakomybės, taip pat pripažįstant asmenį recidyvistu ar pavojingu recidyvistu (BK 27 str., 97 str. 1 d.), jam gali būti taikoma griežčiausia kardomoji priemonė – suėmimas, motyvuojant, kad būdamas laisvėje asmuo gali daryti naujas nusikalstamas

veikas (BPK 122 str.). Tad iš esmės, labai tikėtina, kad teistumą turintis asmuo, padaręs naują nusikalstamą veiką, patirs žymiai griežtesnę baudžiamąją atsakomybę, negu ji buvo paskirta, teisianč jį už tyčinę veiką pirmą kartą.

Net ir pasibaigus teistumui, pats nuteisimo faktas turės įtakos sprendžiant dėl bausmės už naujai padarytą nusikalstamą veiką, skyrimo. LAT pabrėžia, kad net ir esant išnykusiam teistumui, šis faktas, remiantis BK 54 straipsnio 2 dalies 5 punktu, yra vertinamas kaip nuteistojo asmenybę apibūdinanti aplinkybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-788/2021). Be to, faktas, kad asmuo yra teistas, sumažina tikimybę, kad padarius naują nusikalstamą veiką, kaltininkui būtų taikomas bausmės vykdymo atidėjimas (BK 75 str.) ir jam tektų realiai atlikti arešto arba laisvės atėmimo bausmę. Kasacinis teismas yra nurodęs, kad, nors ir BK 75 str, nedraudžia teistam asmeniui taikyti bausmės vykdymo atidėjimo, sprendžiant dėl pastarosios baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos taikymo, humaniškumo principo reikalavimai turi būti derinami ir su teisingumo principu, pagal kurį kaltininko nubaudimas ar atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės negali paneigti baudžiamosios teisės esmės ir paskirties, sudaryti prielaidų asmens nebaudžiamumui, formuoti nepagarbos baudžiamajam įstatymui ar ignoruoti nukentėjusiųjų teisėtų interesų ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95-511/2022).

Kaip matyti, šios LAT praktikos nuostatos, be kita ko, yra reikšmingos ir sprendžiant dėl galimumo praeityje teistą asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Teistumą turintis asmuo nėra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius (BK 38 str.), esant lengvinančių aplinkybių (BK 39 str.), laiduojant (BK 40 str.), nes nelaikoma, kad jis pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008). Tačiau, net ir pasibaigus teistumui, teistą asmenį teismas gali atsisakyti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, manydamas, kad baudžiamosios atsakomybės tikslai nebus pasiekti be realaus bausmės atlikimo (išskyrus, kai BK nustatyti imperatyvūs atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai, pavyzdžiui, numatyti BK 36 str., BK 114 str. 3 d.).

Asmenims, turintiems teistumą, kaip jau minėta, kyla ne tik baudžiamosios teisinės pasekmės, bet ir kitokios teisinės pasekmės įvairiose teisės srityse, pavyzdžiui, pagal

Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymą¹ (toliau – GŠKĮ), teistumą turintis asmuo nėra laikomas nepriešišingos reputacijos, todėl teisė įsigyti ir turėti šaunamųjų ginklų jam nesuteikiama (Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas, 2002). Be to, GŠKĮ 18 str. 2 d. 1 p. numatyta, kad nepriešišingos reputacijos nėra laikomas asmuo įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu pripažintas padaręs sunkų ar labai sunkų smurtinį nusikaltimą. Tad, pagal galiojantį teisinį reglamentavimą, sunkų ar labai sunkų smurtinį nusikaltimą padaręs asmuo visą gyvenimą, neatsižvelgiant nei į veikos padarymo aplinkybes, nei į kaltininko asmenybę, neturi teisės įgyti leidimo įsigyti ir turėti šaunamųjų ginklų. Šis įstatyme nustatytas ribojimas siejamas tik su atitinkamo apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimu, t. y. kyla tiesiogiai iš baudžiamųjų teisinių santykių, tad, šio darbo autoriaus nuomone, toks asmens teisių ir laisvių ribojimas neabejotinai laikytis kaltininko baudžiamosios atsakomybės dalimi. Tačiau tai nėra vienintelis šiame įstatyme nustatytas ribojimas, siejamas su nuteisimo faktu – 15 metų po teistumo pasibaigimo teisės įsigyti ir turėti šaunamųjų ginklų negali įgyti asmenys, nuteisti už apysunkius smurtinius nusikaltimus, taip pat tais atvejais, kai apysunkį, sunkų, labai sunkų nusikaltimą padaro asmuo, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų ir kt.

Toks teisinis reguliavimas kelia pagrįstų abejonių dėl atitikimo proporcingumo, teisinės valstybės principams. Konstitucinis Teismas yra ne kartą pasisakęs, kad teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad jos turi būti būtinos šiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia jiems pasiekti, įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus (Konstitucinio Teismo 2023 m. vasario 9 d. nutarimas).

KT, ištyręs GŠKĮ 18 str. 2 d. 1 p. atitiktį Konstitucijai, nurodė, kad, nors ir konstitucinį proporcingumo principą, atitiktų toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmenims, padariusiems tam tikrus itin pavojingus nusikaltimus, už kuriuos numatytos pačios griežčiausios bausmės, leidimai įsigyti tam tikrus ginklus ir šaudmenis niekada nebūtų išduodami, tačiau neterminuotam laikui, toks apribojimas neturėtų būti taikomas asmenims, nubaustiems bausmėmis, kurios negalėtų būti vertinamos kaip pačios griežčiausios (Konstitucinio Teismo 2023 m. kovo 15 d. nutarimas). KT nuomone, įstatymų leidėjas aptariamą ribojimą neterminuotam laikui turėtų nustatyti tik tais atvejais, kai padaromi labai sunkūs smurtiniai nusikaltimai. Sutiktina su KT argumentais, kadangi labai

¹ Šio įstatymo normas rašto darbo temos kontekste pasirinkta plačiau paanalizuoti, kadangi GŠKĮ 18 str. nuostatų dėl nepriešišingos reputacijos atitikimą Konstitucijai pastaraisiais metais ne kartą vertino Konstitucinis Teismas (KT 2023 m. kovo 15 d., 2020 m. birželio 5 d. nutarimai).

sunkius smurtinius nusikaltimus padarę asmenys išlieka arba gali išlikti pavojingi visuomenei ir atlikę nuosprendžiu paskirtą bausmę. Visgi, grįžtant prie minėtojo 15 m. apribojimo, pasibaigus teistumui, taip pat kyla abejonių, ar šis terminas nėra neproporcingai ilgas, ypač tuo atveju, kai asmuo nuteisiamas už nesmurtinį tyčinį nusikaltimą, padarytą, esant apsvaigimo būsenoje. Taip pat keltinas klausimas, kiek konstituciškai yra pagrįstas asmens, nuteisto už apysunkį ar sunkų smurtinį nusikaltimą *a priori* laikymas pavojingu ir potencialiu smurtautoju tokį ilgą laiką.

Taip pat įstatymų leidėjas asmenims, kurie turi teistumą ar praeityje buvo teisti, numato Konsititucijos 48 str. 1 d. nustatytos teisės laisvai pasirinkti darbą ribojimus. Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį, nurodomi tik keli tokie atvejai. Pavyzdžiui, pagal Teismų įstatymo 52 str., asmuo negali tapti teisėju, jei jis yra teistas už nusikalstamos veikos padarymą (Teismų įstatymas, 1994), pagal Prokuratūros įstatymo 25 str., asmuo negali būti skiriamas prokuroru, jeigu buvo teistas už nusikalstamos veikos padarymą (Prokuratūros įstatymas, 1994), pagal Vidaus tarnybos statuto 9 str., asmuo negali tapti vidaus tarnybos pareigūnu, jeigu buvo teistas už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, teistam už apysunkius, nesunkius, neatsargius nusikaltimus, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai buvo padaryta tyčinė veika, nustatyti terminuoti apribojimai pretenduoti į tarnybą (Vidaus tarnybos statutas, 2003) ir kt. Buvimas teistu gali lemti ir asmens pilietinių teisių ribojimus, pavyzdžiui, užsienietis teistas už labai sunkų nusikaltimą, remiantis Pilietybės įstatymo 22 str., neturi teisės tapti Lietuvos Respublikos piliečiu (Pilietybės įstatymas, 2010). Kaip matyti, didžioji dalis ribojimų nusikalstamas veikas padariusiems asmenims yra susiję su viešojo intereso užtikrinimu, moralės nuostatomis. Tad, matyt, yra pagrįsti gana griežti teistiems asmenims taikomi apribojimai dirbti baudžiamosios justicijos sistemoje, kadangi moralės požiūriu būtų nepriimtina, jeigu, pavyzdžiui, asmenį už padarytą nusikaltimą teistų teisėjas, pats anksčiau atlikęs bausmę.

Taigi, ši trumpa analizė leidžia teigti, kad pasibaigus teistumui baudžiamieji teisiniai santykiai nepasibaigia, kadangi įstatymų leidėjas už nusikalstamas veikas nuteistiems asmenims yra nustatęs jiems taikomus teisių ir laisvių ribojimus. Dalis iš jų yra net neterminuoti, kas reiškia, kad baudžiamoji atsakomybė tęsiasi visą kaltininko gyvenimą, todėl darytina išvada, kad tam tikrais atvejais baudžiamosios atsakomybės pabaigos momentu laikytina kaltininko mirtis. Pagal BK buvimo teistu faktas gali turėti įtakos, individualizuojant baudžiamąją atsakomybę už padarytas veikas, teismui vertinant kaltininko asmenybę. Tad, manytina, nelieka abejonių, kad ir teistumui pasibaigus iš įstatymų kylantys teisių ir laisvių ribojimai taip pat yra vienas iš baudžiamosios

atsakomybės turinio elementų. Šio darbo autorius mano, kad neterminuoti ar itin ilgą laiką išliekantys ribojimai, jau pasibaigus teistumui, laikantis proporcingumo principo, turėtų būti nustatomi tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiamai būtina viešojo intereso užtikrinimui.

2.3. Priverčiamosios medicinos priemonės

Atskirų baudžiamosios atsakomybės turinio elementų analizę užbaigia priverčiamųjų medicinos priemonių (toliau – PMP) institutas, kuris yra bene specifiškiausia baudžiamosios teisės normomis reguliuojama sritis, nes pasižymi dvilypumu, kuris yra aiškiai matomas vien iš paties aptariamo instituto pavadinimo. Šiame pavadinime vartojamas žodis „priverčiamosios“ parodo šių valstybės taikomų priemonių būdingumą baudžiamajai teisei, kuri, kaip žinome, pasižymi valstybės prievartos taikymu nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, o sąvoka „medicinos“ indikuoja šių priemonių sąsajas su asmens sveikatos apsaugos sistema, pirmiausia – su tam tikrų sveikatos sutrikimų eliminavimu. Todėl, manytina, kad, nors ir PMP institutas yra reguliuojamas baudžiamosios teisės normomis (BK 98 str.), jis negali būti laikomas „grynąja“ baudžiamąja teise. Tad, nors ir PMP gali būti taikomos tik pavojingas veikas padariusiems asmenims, neatlikus išsamesnės šio instituto paskirties analizės, būtų nepagrįsta PMP pripažinti baudžiamosios atsakomybės turinio dalimi.

Kaip jau minėta, PMP yra viena iš nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui taikytinų teisinio poveikio priemonių. Tai, visų pirma, kyla iš BK 1 str., apibrėžiančio baudžiamojo įstatymo paskirtį. BK 1 str. 2 d. 2 p., nustatančiame, kokias baudžiamosios atsakomybės realizavimo formas įtvirtina BK, priverčiamosios medicinos priemonės sakinio loginėje konstrukcijoje yra atskiriamos nuo bausmių, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemonių („nustato bausmes, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemones už šiame kodekse numatytas veikas bei priverčiamąsias medicinos priemones“), nors ir PMP yra taikomos, jeigu ne už BK numatytų veikų padarymą, bet bent jau dėl to, kad nusikalstama veika buvo padaryta. Šio darbo autoriaus nuomone, įstatymų leidėjas tokią sakinio konstrukciją parinko, siekdamas atriboti PMP nuo kitų baudžiamųjų teisinio poveikio priemonių ir jų represinio pobūdžio, o galbūt net apskritai nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau iš BK 2 str. „Pagrindinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos“, įtvirtinančio pagrindinius baudžiamosios atsakomybės principus, visai įmanoma susidaryti ispūdį, kad PMP taip pat yra pripažįstamos baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, kadangi, kaip nurodo E. Bieliūnas ir G. Švedas, BK straipsnio pavadinimas gali turėti ne vien bendro pobūdžio informacinę, bet ir tam tikrą norminę reikšmę (Bieliūnas, Švedas, 2013, p. 51).

Visgi, galbūt BK 2 str. 5 d. tiesiog įvirtina vieną iš baudžiamosios teisės principų – *nulla poena sine lege*, šiame kontekste reiškiantį, kad ir PMP gali būti skiriamos tik pagal įstatymą, o paties straipsnio pavadinimas teisinės reikšmės šiuo atveju neturi.

Deja, baudžiamosios teisės mokslas beveik nesidomi priverčiamųjų medicinos priemonių institutu, paprastai apsiribojant trumpu BK 98 str. ir susijusių normų apžvelgimu BK komentare ir vadovėliuose. Itin negausi doktrina PMP nepriskiria baudžiamosios atsakomybės realizavimo formoms (Švedas et. al., 2019, p. 70), tačiau pripažįsta, kad PMP yra valstybės prievartos priemonės, kaltininko atžvilgiu taikomos vietoj bausmės (Abramavičius et. al., 2020, p. 261) arba tiesiog nurodo, kad PMP taikymas nėra bausmė (Kazlauskas, Paškevič et. al., 2003, p. 419). Tad, nors ir teorinių diskusijų dėl PMP pripažinimo baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma yra labai mažai, kaip matyti iš doktrinoje reiškiamų pozicijų, mokslininkų nuomonės šiuo klausimu išsiskiria.

Pagal BK 98 str. 1 d. priverčiamosios medicinos priemonės gali būti taikomos tik asmeniui, kuris pavojingos veikos padarymo metu, po jos padarymo ar atlikdamas bausmę sirgo psichikos ligomis, dėl kurių jis visiškai arba iš dalies negalėjo suvokti savo veiksmų pavojingumo, ar jų valdyti.

Siekiant atsakyti į klausimą, ar PMP laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu, kaip jau minėta, būtina nustatyti šių priemonių taikymo tikslus. Prieš pradėdant šią analizę, pažymėtina, kad priverčiamosios medicinos priemonės nėra ir negali būti laikomos baudžiamąja atsakomybe tais atvejais, kai yra taikomos pavojingą veiką padariusiam asmeniui, kuris yra pripažįstamas nepakaltinamu, nes kaip žinome – vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra nusikalstamos veikos sudėties požymių egzistavimas asmens veiksmuose. Būdamas nepakaltinamumo būsenoje, asmuo nesuvokia savo veiksmų pavojingumo arba negali savo veiksmų valdyti, todėl jo veiksmuose yra neįmanoma nustatyti subjektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Doktrinoje teigiama, kad priverčiamosios medicinos priemonės – yra gydomojo, ir valstybės prievartos poveikio priemonių visuma, tam tikras jų derinys (Zajančauskienė et. al., 2011, p. 385), kas tarsi ir leidžia daryti prielaidą, kad, taikant PMP, siekiama ir baudžiamajai atsakomybei būdingo nubaudimo tikslo. Atribodamas bausmes ir priverčiamąsias medicinos priemones, kasacinis teismas nurodo, kad priverčiamosios medicinos priemonės skiriasi nuo bausmės savo paskirtimi, turiniu ir teisinėmis pasekmėmis: jomis nesiekama nubausti asmens už padarytą pavojingą veiką; veika, už

kurią jos taikomos, nelaikoma nusikalstama, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas neužtraukia teistumo ir kitų baudžiamajame įstatyme nurodytų padarinių; jos skiriamos nenurodant termino, kada jų taikymas privalo būti nutrauktas. Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo tikslas yra išgydyti asmenį, padariusį įstatymo uždraustą veiką, jį prižiūrint ar izoliuojant gydymo metu nuo visuomenės, taip siekiant apsaugoti tiek visuomenę nuo tokio asmens galimų pavojingų veikų, tiek patį uždraustą veiką padariusį asmenį nuo jam gresiančių pavojų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-135-697/2022).

Šio darbo autorius iš dalies nesutinka su kasacinio teismo argumentais. Priverčiamosios medicinos priemonės, kaip ir bausmė, yra valstybės prievartos priemonė, taikoma tik asmenims, padariusiems pavojingą veiką, uždraustą baudžiamuoju įstatymu. Skirtingai nei nurodo teismas, tokia veika nėra laikoma nusikalstama tik tais atvejais, kai ją padaro nepakaltinamas asmuo, be to, jeigu PMP pritaikomos asmeniui bausmės atlikimo metu, pasveikęs ir grąžintas atlikti bausmę, jis toliau bus laikomas teistu. Aišku, tokiu atveju teistumą užtraukia ne PMP taikymas, o teismo nuosprendžiu paskirta bausmė. Be to, kaip matyti iš toliau pateikiamų argumentų, taikant PMP yra realizuojami ir baudžiamosios atsakomybės tikslai, numatyti BK 41 str. 2 d.

Žinoma, pagrindinis PMP taikymo tikslas – yra išgydyti psichikos liga sergantį asmenį, padariusį pavojingą, BK uždraustą veiką. Visgi, būtų pagrįsta teigti, kad išgydžius psichikos liga sergantį asmenį, taip pat bus realizuoti ir baudžiamosios atsakomybės tikslai – individualioji prevencija (pataisymo tikslas), preziumuojant, kad, būdamas nepakaltinamas arba ribotai pakaltinamas, asmuo pavojingą veiką padarė būtent todėl, nes sirgo psichikos liga. Taikant priverčiamąsias medicinos priemones, priklausomai nuo jų griežtumo, taip pat yra atimama ar apribojama psichikos liga sergančio asmens galimybė daryti naujas pavojingas veikas. Dėl psichikos ligos visuomenei pavojingas, baudžiamuoju įstatymu uždraustą veiką padaręs asmuo, yra izoliuojamas nuo visuomenės specializuotoje gydymo įstaigoje, taip įgyvendinant konstitucinę valstybės pareigą apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių.

Šio darbo autoriaus nuomone, tam tikrais atvejais, taikant PMP, realizuojamas ir nubaudymo tikslas. Senoje, bet nepraradusioje aktualumo byloje, kasacinis teismas konstatavo, kad, nors priverčiamosios medicinos priemonės nėra bausmės, jos neužtraukia teistumo ir pan., kai kurios jų pagal sukeltus suvaržymus, apribojimus prilyginamos suėmimui, laisvės atėmimui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005). Taikant net 3 iš 4 BK 98 str. 1 d. numatytų

PMP, pavojingą veiką padariusio asmens laisvė yra atimama, nes jis yra laikomas specializuotoje gydymo įstaigoje. Tad visiškai pritarinama kasacinio teismo išvadai, kad tokiu atveju PMP pagal griežtumą prilygsta laisvės atėmimo bausmei. Ribotai pakaltinamas asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą tiesiogine prasme gali nubaudžiamas PMP taikymu, jį atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 18 str. 2 d., paskiriant su laisvės atėmimu susijusią PMP – stacionarinį stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose, kuri iš esmės prilygsta įkalinimui. Griežtesnės PMP tokiam asmeniui, vargu ar galėtų būti paskirtos, nes ribotai pakaltinami asmenys, padarę sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, yra teisiami ir jiems paskiriama bausmė. Ribotai pakaltinamas asmuo tik iš dalies nesuvokia savo veiksmų esmės ar jų pavojingumo, todėl neabejotina, kad toks asmuo suvoktų, kodėl jam buvo paskirta PMP ir manytų, kad taip yra baudžiamas už nusikalstamos veikos padarymą.

Tais atvejais, kai BK 76 str. 3 d. nustatyta tvarka, asmuo yra sąlyginai atleidžiamas nuo bausmės ir jam paskiriamos priverčiamosios medicinos priemonės, susijusios su laisvės atėmimu, laikas praleistas specializuotoje gydymo įstaigoje pagrįstai pripažintinas asmens baudžiamosios atsakomybės tąsa. Tai patvirtina ir BPK 406 str., kuriame nurodyta, kad sveikatos priežiūros įstaigoje praleistas laikas yra įskaitomas į bausmę, jeigu teismas, remdamasis gydytojų komisijos išvada, nusprendžia pasiųsti asmenį toliau atlikti bausmę. Atitinkamai vertintinos ir situacijos, kai teismas sustabdo bylos nagrinėjimą ir pritaiko asmeniui PMP, tais atvejais, kai asmens psichika sutrinka jau po nusikalstamos veikos padarymo (BPK 403 str. 1 d. 3 p.).

Kaip jau minėta, BK 98 str. 1 d. numato keturias alternatyvias priverčiamąsias medicinos priemones: 1) ambulatorinį stebėjimą pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis; 2) stacionarinį stebėjimą bendro stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; 3) stacionarinį stebėjimą sustiprinto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose; 4) stacionarinį stebėjimą griežto stebėjimo sąlygomis specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose. LAT, išskiria kriterijus, į kuriuos teismai privalo atsižvelgti, parinkdami priverčiamąsias medicinos priemones asmeniui, padariusiam baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką: 1) psichikos sutrikimas ir jo sunkumas; 2) padarytos pavojingos veikos pobūdis; 3) pavojus, kurį asmuo gali sukelti savo ar kitų asmenų gyvybei ar sveikatai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151-697/2022). Teismui paskyrus bendrąjį stacionarinį stebėjimą, sustiprintą stacionarinį stebėjimą ar griežtą stacionarinį

stebėjimą yra atimama asmens laisvė, t. y. jis priverstinai patalpinamas į specializuotą gydymo įstaigą. Tad šios priemonės savo griežtumu, kaip jau minėta, prilygsta, o galbūt net viršija laisvės atėmimo bausmę. Pačios griežčiausios PMP yra taikomos nepakaltinamiems asmenims, nekaltai padariusiems itin pavojingas veikas, siekiant apsaugoti visuomenę nuo tokių asmenų keliamo pavojaus, tad tokio jų taikymo, kaip minėta anksčiau, nėra pagrindo laikyti baudžiamąja atsakomybe.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, darytina išvada, kad priverčiamosios medicinos priemonės pripažintinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu, kai: 1) jos yra taikomos atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ribotai pakaltinamam asmeniui; 2) kai jos yra taikomos, sutrikus psichikai jau po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo. BPK 403 str. 1 d. numatyta, kad priverčiamosios medicinos priemonės yra taikomos priimant nutartį. Tokia nutartis iš esmės atitinka apkaltinamąjį nuosprendį, tais atvejais, kai teismas skiria priverčiamąsias medicinos priemones ribotai pakaltinamam asmeniui, arba, kai priverčiamosios medicinos priemonės skiriamos asmeniui, kuriam jau po nusikalstamos veikos padarymo sutriko psichika, nes nutartimi privalo būti konstatuojamas ir asmens kaltumas. Tais atvejais, kai priverčiamosios medicinos priemonės taikomos nepakaltinamam asmeniui, jos nėra ir negali būti pripažįstamos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Baudžiamoji atsakomybė – tai nusikalstamą veiką padariusio asmens pareiga patirti baudžiamąjį procesą ir baudžiamajame įstatyme numatytas baudžiamąjį teisinio poveikio priemones.

2. Baudžiamoji atsakomybė prasideda asmeniui padarius nusikalstamą veiką, kadangi darydamas nusikalstamą veiką asmuo objektyvioje tikrovėje realizuoja objektyvius ir subjektyvius nusikalstamos veikos požymius, taip savo veikimu ar neveikimu sukurdamas baudžiamuosius ir baudžiamuosius procesinius teisinius santykius. Nekaltumo prezumpcija lemia tai, kad procesinės prievartos priemonės baudžiamosios atsakomybės turinio elementu pripažįstamos retrospektyviai, tik įsiteisėjus teismo sprendimui, kuriame yra konstatuojama asmens kaltė. Iki teismo sprendimo, kuriuo yra konstatuojama asmens kaltė įsiteisėjimo, baudžiamąją atsakomybę laikoma nusikalstamą veiką padariusio asmens pareiga patirti baudžiamąjį procesą įstatyme numatytų procesinių prievartos priemonių taikymo nulemtus žmogaus teisių ir laisvių ribojimus. Bylą išnagrinėjus iš esmės, teismas savo baigiamuoju aktu patvirtina, ar asmuo tokią pareigą turėjo.

3. Baudžiamosios atsakomybės turinys – tai teisinių priemonių, taikomų nusikalstamą veiką padariusio asmens atžvilgiu, visuma. Baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro: pirma, procesinės prievartos priemonės, antra, apkaltinamojo nuosprendžio paskyrimas arba pripažinimas, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, trečia, bausmės paskyrimas arba atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, arba atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės skiriant baudžiamąjį poveikio priemones, arba priverčiamųjų medicinos priemonių skyrimas, ketvirta, bausmės atlikimas arba atleidimas nuo bausmės vykdymo, penkta, teistumas bei teistam asmeniui kylantys teisių ir laisvių ribojimai. Kiekvieno nusikalstamą veiką padariusio asmens baudžiamosios atsakomybės turinys yra individualus, tad vienoje baudžiamąjoje byloje kaltininkas negali patirti visų išvardintų turinio elementų poveikio.

3. Atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, jis yra atleidžiamas tik nuo dalies baudžiamosios atsakomybės turinį sudarančių elementų, tad šio baudžiamosios teisės instituto pavadinimas yra netikslus ir todėl siūlytinas keisti į „Atsisakymas skirti bausmę“. Asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, jo baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro procesinės prievartos priemonės bei baudžiamąjį poveikio priemonės (jeigu jos buvo paskirtos). Nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas tik kaltas asmuo, o atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės savaime neužbaigia baudžiamųjų teisinių

santykių, todėl abejotinas bylos nutraukimo tokiu atveju pagrįstumas. Todėl, siūlytina keisti BPK 303 str., numatant, kad asmuo yra apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažįstamas kaltu ir tuomet atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės (jam atsisakoma skirti bausmę).

4. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ikiteisminio tyrimo metu teisinis reguliavimas yra ydingas, prieštarauja konstituciniams nekaltumo prezumpcijos, teisės į teisingą teismą principams, todėl siūloma pakeisti BPK 214 str. 2 d., numatant, kad prokuroro nutarimo, kuriuo ikiteisminis tyrimas nutraukiamas, asmenį atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės, patvirtinimo klausimas būtų sprendžiamas teismo posėdyje, į jį privalomai šaukiant įtariamąjį, prokurorą, gynėją, kitus proceso dalyvius, suteikiant teisę jiems pasakyti baigiamąsias kalbas.

5. Atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, esminę reikšmę turi baudžiamojo proceso turinys, o ne procesinio dokumento, kuriuo konstatuojama asmens kaltė forma ar pavadinimas. Nekaltumo prezumpcijos savaiame nepažeidžia asmens pripažinimas kaltu nutarties ar nuosprendžio, kuriuo byla yra nutraukiama, rezoliucinėje dalyje, jeigu byla buvo iš esmės išnagrinėta teismo posėdyje, kuriame buvo ištirti įrodymai, suteikta teisė pasakyti baigiamąsias kalbas, tačiau tokia galimybė turėtų būti numatyta BPK normose.

6. Procesinės prievartos priemonės turi savarankišką baudžiamąją teisinę reikšmę, jas taikant, be kita ko, siekiama baudžiamosios atsakomybės tikslų, todėl šios priemonės laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu. Griežčiausia procesinės prievartos priemonė – suėmimas pagal BK 66 str. yra prilyginama laisvės atėmimo bausmei ir atitinka laisvės atėmimo bausmės turinį. Intensyvi priežiūra ir namų areštas atitinka laisvės apribojimo bausmę, todėl siūloma padaryti BK 65 ir 66 str. pataisas, numatant, kad intensyvi priežiūra ir namų areštas yra taip pat įskaitomi į bausmę, vieną namų arešto ar intensyvios priežiūros dieną, prilyginant vienai laisvės apribojimo dienai, dvi dienas – vienai laisvės atėmimo bausmės dienai.

7. Teistumui išnykus arba jį panaikinus, baudžiamieji teisiniai santykiai nenutrūksta, ankstesnio nuteisimo faktas gali sukelti baudžiamųjų teisinių pasekmių, jeigu asmuo yra teisiamas už naujai padarytą nusikalstamą veiką, taip pat įstatymų leidėjas teisės aktuose yra numatęs asmens teisių ir laisvių ribojimus teistiems asmenims. Šių ribojimų pritaikymą asmeniui lemia ankstesnis jo nuteisimas, todėl jie yra logiška baudžiamosios atsakomybės tąsa ir baudžiamosios atsakomybės turinio elementas. Asmenims padariusiems pačias pavojingiausias veikas tokie ribojimai gali būti ir neterminuoti, todėl tam tikrais atvejais

baudžiamoji atsakomybė už padarytas veikas gali tęstis visą asmens gyvenimą, todėl šiais atvejais kaltininko baudžiamoji atsakomybė baigiasi tik asmeniui mirus.

8. Priverčiamosios medicinos priemonės yra dvilypaus pobūdžio baudžiamosios teisės institutas, derinantis savyje baudžiamojo ir medicininio poveikio nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui būdus. Priverčiamosios medicinos priemonės pagal savo griežtumą gali atitikti ar net viršyti bausmę, taikant šias priemones, pasiekus medicinio tikslo – išgydyti asmenį padariusį nusikalstamą veiką, pasiekiami ir baudžiamosios atsakomybės tikslai, todėl tais atvejais, kai šios priemonės taikomos asmenims, kurie pavojingos veikos padarymo metu nebuvo nepakaltinami, t. y., kai: 1) jos yra taikomos atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ribotai pakaltinamam asmeniui; 2) kai jos yra taikomos, sutrikus psichikai jau po nusikalstamos veikos padarymo ar bausmės paskyrimo, šios priemonės laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu. Nepakaltinamam asmeniui taikomos priverčiamosios medicinos priemonės nėra ir negali būti laikomos baudžiamąja atsakomybe, nes vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas – tai nusikalstamos veikos sudėties požymių egzistavimas asmens veikoje.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 13-467.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
7. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
8. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas (2003). *Valstybės žinios*, 42-1927.
9. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 144-7361.
10. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“. TAR, 19096.

Specialioji literatūra

11. Abramavičius, A. et al. (2003). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
12. Abramavičius, A. et al. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
13. Abramavičius, A. et al. (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Kn. 1 : bendrieji baudžiamosios teisės pagrindai, nusikalstama veika ir nusikalstamos veikos sudėtis, nusikalstamos veikos formos, stadijos ir daugetas*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
14. Abramavičius, A. et al. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Kn. 2 : nusikalstamos veikos teisiniai padariniai, baudžiamosios atsakomybės senatis*,

nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

15. Ancelis, P. (2007). *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

16. Ažubalytė, R., Jurgaitis, R., Zajančkauskienė, J. (2011). *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

17. Bagdžius, J. (2021). Bail as Social Phenomena's Applicability in Legal Liability Forms. *The significance of EU criminal law in the 21 st. century: the need for further harmonisation or new criminal policy ?*, p. 80-86 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/open-series/article/view/24021/23328> [žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d.].

18. Bagdžius, J. (2022). *Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

19. Baranskaitė, A. (2008). Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius procesinės problemos. *Jurisprudencija*, 11(113), 66-71.

20. Baranskaitė, A. (2007). *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

21. Baranskaitė, A., Prapiestis, J. (2006). Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 7(85), 30-41.

22. Baulin, Iu. (2005). *Ugolovnaia otvetstvennost: poniatie, vidy i predely*. Iš: Baulin, Iu. (2013). *Vybrani pratsi*. Kharkiv: Vydavnytstvo „Pravo“ Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy ta Natsionalnogo universytetu „Iuridychna akademiia Ukrainy imeni Iaroslava Mudrogo“.

23. Bieliūnas, E., Švedas, G. (2013). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, 88, p. 41-52.

24. Bučiūnas, G., Gruodytė, E., Šalčius, M. (2017). *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Mokymo priemonė. Vilnius: Registrų centras.

25. Drakšas, R. (2008). *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia.

26. Girდაuskas, M. (2020). Bylos nutraukimas nuosprendžiu ir nekaltumo prezumpcija: probleminiai aspektai tarptautinės ir konstitucinės teisės kontekste. *Teisės problemos*, 1(99), p. 26-56 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://teise.org/wp-content/uploads/2021/02/Girdauskas_2020_1.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d.].
27. Goda, G. (1998). Procesinės prievartos priemonės samprata. *Teisė*, 32, p. 55-64.
28. Goda, G. et. al. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (V-XII dalys)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
29. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras.
30. Korobeev, A. (red.) (2008). *Polnyi kurs ugolovnogo prava. T. 1*. Sankt Peterburg: Iuridicheskii centr Press.
31. Merkevičius, R. (2011). Įtariamo (kaltinamo) asmens teisės į procesą per kuo trumpiausią laiką užtikrinimas. *Teisė*, 80, p. 34-52.
32. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vadovėlis*. Vilnius: Justitia.
33. Prapiestis, D., Prapiestis, J. (2022). Humanizmo principas Lietuvos baudžiamojoje politikoje. Iš: Sudavičius B. (red.) (2022). *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
34. Vitkutė-Zvezdinienė, I. (2009). Nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimo problemos atleidžiant asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Vilnius: Socialinių mokslų studijos, 4(4), 231–242.
35. Vaišvila, A. (2014). *Teisės teorija. Vadovėlis*. Vilnius: Justitia.

Teismų praktika

36. *Sabuncu ir kt. prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 23199/17, [2020-11-10]. ECLI:CE:ECHR:2020:1110JUD002319917.
37. *Bikas prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 76607/13, [2018-01-25]. ECLI:CE:ECHR:2018:0125JUD007660713.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. kovo 15 d. nutarimas. *Nepaskelbtas*.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. vasario 9 d. nutarimas. TAR, 2488.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 5659.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. TAR, 6411.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas. TAR, 10749.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas. TAR, 17705.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 69-2798.
45. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2022 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237-594/2022.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. birželio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151-697/2022.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-135-697/2022.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95-511/2022.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-45-719/2022.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39-788/2021.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-8-788/2018.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-788/2018.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. lapkričio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-317-303/2016.

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-560/2014.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253/2014.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2010.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-569/2005.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2003 m. liepos 2 d. konsultacija teismams Nr. B3-272 „Dėl BPK 214 straipsnio 2 dalies taikymo“. Teismų praktika, 19.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 30 aprobuota Teismų praktikos, atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo poveikio priemones, apžvalga.
61. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-14-626/2023.
62. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. vasario 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-10-1076/2023.

SANTRAUKA

Baudžiamosios atsakomybės turinys

Dainius Kononovas

Magistro darbe analizuojama baudžiamosios atsakomybės samprata, baudžiamosios atsakomybės turinys ir jo elementai. Šiame darbe nustatyta, kad baudžiamoji atsakomybė gali būti suprantama kaip nusikalstamą veiką padariusio asmens pareiga patirti baudžiamąsias ir baudžiamąsias procesines poveikio priemones, ribojančias šio asmens teises ir laisves. Baudžiamosios atsakomybės pradžia siejama su nusikalstamos veikos padarymo momentu, kai objektyvioje tikrovėje realizuojami objektyvieji ir subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, kas suponuoja baudžiamųjų ir baudžiamojo proceso teisinių santykių sukūrimą. Remiantis nekaltumo prezumpcijos reikalavimais, pripažinta, kad iki teismo sprendimo, kuriuo konstatuojama asmens kaltė, įsiteisėjimo, asmeniui taikytos procesinės prievartos priemonės, laikytinos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu, kai įsiteisėja asmens kaltę patvirtinęs teismo sprendimas. Baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro visos baudžiamojo teisinio poveikio priemonės, taikomos nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, numatytos baudžiamajame ir baudžiamojo proceso įstatymuose. Atlikus atskirų baudžiamosios atsakomybės turinio elementų analizę, nustatyta, kad procesinės prievartos priemonės turi savarankišką baudžiamąją teisinę reikšmę, jomis, be kita ko, siekiama ir baudžiamosios atsakomybės tikslų. Tokios procesinės prievartos priemonės kaip suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas iš esmės atitinka laisvės atėmimo ir laisvės apribojimo bausmes, todėl yra būtinas teisinis reguliavimas, numatantis namų arešto ir intensyvios priežiūros įskaitymo į bausmę taisykles. Taip pat nustatyta, kad baudžiamieji teisiniai santykiai neišnyksta pasibaigus teistumui, nes dėl nuteisimo taikomi įstatymuose numatyti žmogaus teisių ir laisvių ribojimai yra nuosekli baudžiamosios atsakomybės tąsa. Galiausiai, nustatyta, kad priverčiamosios medicinos priemonės gali būti laikomos baudžiamosios atsakomybės turinio elementu tais atvejais, kai yra taikomos asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo nepakaltinamas, taip pat, kai taikomos asmeniui, kuriam psichika sutriko po nusikalstamos veikos padarymo arba jau atliekant bausmę. Neginčijama, kad šių priemonių pagrindinė paskirtis yra išgydyti asmenį, bet asmenį išgydžius nuo psichikos sutrikimo, pasiekiami ir baudžiamosios atsakomybės tikslai.

SUMMARY

The content of criminal liability

Dainius Kononovas

In this master's thesis the author analyzes the concept of criminal liability, the content of criminal liability and its elements. This work stipulates that criminal liability can be understood as the obligation of the offender to be subjected to criminal and criminal procedural measures that limit the rights and freedoms of this person. The beginning of criminal liability is associated with the moment of the commission of a criminal act, when the objective and subjective signs of a criminal act are realized in objective reality, which presupposes the creation of legal relations between criminal and criminal proceedings. On the basis of the requirements of the presumption of innocence, it was held that the procedural coercive measures applied to the person before the court's decision establishing the guilt of the person became final, were to be regarded as an element of the content of criminal liability when the judgment confirming the guilt of the person became final. The content of criminal liability consists of all measures of criminal legal effect applicable to the offender, which are provided for by the criminal and criminal procedure laws. As a result of the analysis of the individual elements of the content of criminal liability, it was found that procedural coercive measures have an independent criminal legal meaning, they pursue, among other things, the objectives of criminal liability. Procedural coercive measures such as arrest, intensive care, house arrest are largely in line with prison and imprisonment sentences, and therefore there is a need for legal regulation providing for rules on the inclusion of house arrest and intensive care in the sentence. It is also established that criminal legal relations do not disappear after the end of the conviction, since the restrictions on human rights and freedoms imposed by law on sentencing are a consistent continuation of criminal liability. Finally, it has been established that coercive medical measures can be considered as an element of the content of criminal liability in cases where they are applied to a person who was not incriminated at the time of the commission of the offence, as well as when applied to a person who has had a mental disorder after the commission of the offence or while already serving his sentence. It is indisputable that the main purpose of these measures is to cure a person, but when a person is cured of a mental disorder, the goals of criminal liability are also achieved.